

AUTOREFERAT

dr Marzena Bogus-Spyra

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza

w Częstochowie

Częstochowa, październik 2022

1. Imię i nazwisko:

Marzena Bogus-Spyra

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

– magisterium: 1988, WSP Częstochowa, Wychowanie Plastyczne, temat pracy: *Różne formy mecenatu państwa nad rozwojem edukacji plastycznej dzieci i młodzieży na przykładzie wybranych instytucji i placówek kulturalno-oświatowych*, promotor: prof. dr hab. Andrzej Niekrasz;

– doktorat: 2005, Instytut Badań Edukacyjnych Warszawa, stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie pedagogika. Temat dysertacji doktorskiej: *Działalność oświatowa Polaków na Śląsku Cieszyńskim i jej znaczenie dla rozwoju regionu na przykładzie rodu Kotulów (1848– 1956)*. Promotor: prof. dr hab. Stanisław Gawlik. Recenzenci: prof. dr hab. Tadeusz Lewowicki, dr hab. Zenon Jasiński.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych:

Zatrudnienie:

2020– do dziś: profesor uczelni (badawczo-dydaktyczny), Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie;

2019–2020: asystent, Katedra Badań nad Edukacją, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie;

2017–2018: adiunkt, Zakład Teorii i Komunikacji Wizualnej, Instytut Sztuk Pięknych, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie;

2006–2017: adiunkt, Zespół Wychowania przez Sztukę, Instytut Sztuk Pięknych, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie;

2010–2011: wykładowca, Akademia Ignatianum w Krakowie;

2002–2006: wykładowca, Instytut Sztuk Pięknych, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie;

1997–2001: asystent, Zakład Wychowania przez Sztukę, Instytut Sztuk Pięknych, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie;

1992–1997: asystent, Pracownia Fotografii, Instytut Plastyki, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie;

1990–1992: starszy technik, Pracownia Fotografii, Instytut Plastyki, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie;

1988–1990: technik, Pracownia Fotografii, Instytut Plastyki, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie.

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Oświata elementarna w procesach modernizacji społeczeństwa do 1918 roku ze szczególnym uwzględnieniem nauczycieli szkół ludowych (na przykładzie pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Austriackim)

Jako szczególne osiągnięcie badawcze przedkładam cykl 16 publikacji, tj. 14 artykułów naukowych i dwie monografie (w tym jedna współautorska), ułożonych w porządku chronologicznym – wg dat ich opublikowania:

[1] *Model kariery polskiego nauczyciela na Śląsku Cieszyńskim w czasach austriackich*, [w:] *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Od Polskiego Seminarium Nauczycielskiego do Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie*, red. W. Korzeniowska, A. Mitas, A. Murzyn, U. Szuścik, Katowice 2009, ss. 25–42;

[2] *Prawne uregulowania zawodu nauczyciela szkół elementarnych w ustawodawstwie Śląska Austriackiego w XIX wieku*, [w:] *Slezsko v 19. století*, red. Z. Jirasek a kol., Opava 2011, ss. 297–310;

[3] *Nędza z bidą w parze idą. O sytuacji nauczycieli w XIX wieku*, [w:] *Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego / Jazyk – škola – prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska*, red. M. Bogus, Český Těšín / Czeski Cieszyn 2012, ss. 57–101;

[4] *Prywatne szkoły elementarne na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 2013, nr 1, ss. 51–71;

[5] ***Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe***, Český Těšín / Czeski Cieszyn – Częstochowa 2013;

[6] *Inteligencja „od czarnej roboty”, czyli rola nauczycieli szkół elementarnych w modernizującym się społeczeństwie Śląska Cieszyńskiego w 2 połowie XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Vzdělanec nad hranicemi „provincionality” / Uczony ponad granicami „provincjonalności”*, red. A. Zářický, J. Davidová Glogarová, M. Závodná, Ostrava 2014, ss. 196–211;

[7] *Prowincjonalny nauczyciel a poznawanie i nauczanie historii w szkole ludowej na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Historik a literát v provincii / Historyk i pisarz na prowincji*, red. K. Czajkowski, J. Malura, J. Spyra, seria: *Vzdělanec na provincii / Uczony na Prowincji*, t. 2, Ostrava 2015, ss. 136–156;

- [8] *Statystyczne podstawy badań społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego (1869–1914). Zalety i ograniczenia źródeł*, „Slezský sborník” 2015, vol. 113, nr 1, ss. 71–88;
- [9] *Teachers' unions and their role in the process of modernization (on the example of Austrian Silesia till 1918)*, [w:] *Creating an interdisciplinary paradigm using the example of modernization in a region (Austrian Silesia). Contributions for the XVIIth World Economic History Congress in Kyoto, Japan from 1 to 7 August 2015*, red. A. Zářický, M. Závodná, Ostravská univerzita / University of Ostrava, Ostrava 2015, ss. 183–194;
- [10] *Kartki nie tylko dla biografy, czyli „Dziennik” Andrzeja Cinciały z lat 1846–1853*, [w:] *Andrzej Cinciała, Dziennik 1846–1853*, wydała M. Bogus, Cieszyn 2015, cz. 1, ss. 11–91;
- [11] *W drodze do społeczeństwa obywatelskiego – rola związków nauczycielskich na Śląsku Austriackim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, „Wieki Stare i Nowe” 2016, t. 11 (16), red. S. Fertacz, A.A. Kluczek, ss. 96–113;
- [12] *Polskie Towarzystwo Pedagogiczne na tle innych stowarzyszeń nauczycielskich regionu. Stan tworzenia i pierwsze lata działalności*, [w:] *Działalność związków i organizacji nauczycielskich w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, red. P. Gołdyn, Poznań – Kalisz 2017, ss. 39–56;
- [13] *Schiller, nebo Komenský? Učitelské organizace ve Frýdku a okolí před rokem 1918*, „Těšínsko” 2017, nr 60, cz. 2, ss. 61–74;
- [14] ***Nauczyciele oraz ich stowarzyszenia na tle dyskursu społecznego w modernizującej się Europie***, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2019 (współautor Janusz Spyra);
- [15] *Elementární školství*, [w:] *Rakouské Slezsko w procesie modernizace*, t. 2, red. A. Zářický, Ostrava 2020, ss. 683–721;
- [16] *Incomplete Intelligentsia: Efforts of Folk Teachers to Improve Their Social Status within the Habsburg Monarchy*, „Acta Poloniae Historica” 2020, nr 121, ss. 17–42.

Cykl publikacji omawia zaznaczony w tytule problem badawczy obejmujący cztery główne obszary:

1. Historyczny rozwój szkolnictwa/oświaty elementarnej na pograniczu polsko-czeskim na przykładzie Śląska Cieszyńskiego (Austriackiego) [4], [8], [15];
2. Rola nauczycieli szkół elementarnych w procesie zmian oświatowych regionu, jako nowej grupy zawodowej o ambiwalentnym statusie społecznym [1], [2], [3], [5], [7], [10];
3. Walka nauczycieli elementarnych o zmianę statusu społecznego i efekty osiągnięte dzięki zrzeszaniu się w związki zawodowe [6], [9], [12], [13], [14], [16];
4. Działania nauczycieli ludowych jako czynnik procesów modernizacyjnych w regionie [5], [6], [9], [11], [14], [16].

Od początku swojej aktywności zawodowej poszukuję w „korzeniach” – sferze kulturowego dziedzictwa – inspiracji do działań edukacyjnych i przekazu niezbywalnych wartości. Wyrazem tego była moja dysertacja doktorska obroniona w 2005 roku, poświęcona oświatowym działaniom rodu Kotulów ze Śląska Cieszyńskiego, oparta na badaniu i analizie zjawiska transgresji i wychodzenia poza dostarczone informacje. Praca, tak mocno związana z przeszłością, skierowała mnie w stronę historii oświaty. Tę płaszczyznę badawczą postanowiłam rozwijać równolegle do pracy edukatorskiej związanej z działaniami artystycznymi i arteterapią. Jeszcze mocniej eksplorowałam obrany obszar badawczy, ukierunkowując poszukiwania i wiążąc je także metodologicznie z historią, a także uzupełniając wykształcenie i kompetencje badawcze w zakresie tej dyscypliny. Jednym z elementów prac naukowych było przygotowanie, w ramach projektu grantowego NPRH przyznanego Książnicy Cieszyńskiej, dwutomowej krytycznej edycji dziennika cieszyńskiego notariusza dr. Andrzeja Cinciały, jednego z najważniejszych polskich działaczy narodowych na Śląsku Cieszyńskim w XIX stuleciu¹. Poznałam dzięki temu specyfikę żmudnej pracy edytora źródeł historycznych. Zdając sobie sprawę z dotychczasowych braków w zakresie metodologii badań historycznych, podjęłam w październiku 2018 roku uzupełniające studia III stopnia (doktoranckie) w zakresie historii, w Instytucie Historii UJD, które zakończą się w czerwcu 2022 roku.

Kontynuując badania na pograniczu pedagogiki i historii, uznałam, że problemem, któremu warto się przyjrzeć, jest oświata elementarna. Jej znaczenia w XIX stuleciu, kiedy powstawały zręby zintegrowanych struktur edukacyjnych, nikt nie neguje, ale funkcjonowanie tego szczebla szkolnictwa nigdy nie wzbudzało tak szerokiego zainteresowania, jak historia szkolnictwa średniego i wyższego, które to przygotowywało przyszłe elity społeczne i polityczne do pełnienia istotnych ról. Polscy badacze (podobnie jak i innych nacji, które długo musiały walczyć o swoje prawa) skupiają się przy tym głównie na narodowych walorach oświaty. Najczęściej jednak w przypadku szkół najniższego szczebla poprzestawano na omówieniu ustawodawstwa, rozwoju ilościowego (o ile taki notowano), czyli eksplorowano temat dostępności edukacji ludowej oraz analizowano zawartość programów, które konstruowane były zgodnie z oczekiwaniami elit decyzyjnych.

Uważam, że warto mocniej pochylić się nad tematem i dokładnie przebadąć, w jaki sposób przebiegały poszczególne procesy oraz jaki był rzeczywisty wkład szkolnictwa elementarnego i zatrudnionego w nim personelu w procesach modernizacji szybko zmieniającego się

¹ Edycję poprzedzało moje obszernie wprowadzenie pt. *Kartki nie tylko dla biografy, czyli „Dziennik” Andrzeja Cinciały z lat 1846–1853*, [w:] Andrzej Cinciała, *Dziennik 1846–1853*, wydała M. Bogus, Cieszyn 2015, cz. 1, s. 11–91.

społeczeństwa w XIX i na początku XX wieku – oświata szczebla podstawowego miała bowiem być zasadniczym i istotnym narzędziem wpływu na szerokie warstwy ludności.

Do analizy tych problemów bardzo wdzięcznym polem badawczym okazał się tzw. Śląsk Austriacki, w skład którego przed I wojną światową wchodził Śląsk Cieszyński. Już na początku XIX wieku peryferyjny podgórski region przeszedł okres burzliwych przemian ekonomicznych (zwłaszcza Śląsk Cieszyński, gdzie powstał silny przemysł wydobywczy, przetwórczy i włókienniczy) i społecznych, co równocześnie powodowało modernizację lokalnego społeczeństwa. Należy podkreślić, że omawiany region to teren mocno zróżnicowany pod względem politycznym, narodowym, wyznaniowym i społecznym. W wybranym do opisu okresie dominowali tutaj Niemcy, zwłaszcza w obszarach politycznym i ekonomicznym. W zachodniej części regionu, na Śląsku Opawskim, zdecydowanie przeważali Niemcy i katolicy, ludność czeska w większej liczbie zamieszkiwała jedynie południowe fragmenty Śląska Opawskiego oraz zachodnie Śląska Cieszyńskiego. Polacy przeważali ilościowo na Śląsku Cieszyńskim, w większości byli katolikami, choć istniała też znacząca mniejszość (ok. 1/3) wyznawców protestantyzmu.

W drugiej połowie XIX wieku cały region przeżywał okres demokratycznych przemian (co na tym obszarze ułatwiał brak przedstawicieli szlachty, warstwa ta praktycznie przestała tu istnieć na początku XIX wieku), które najlepiej ilustruje ogromna oddolna aktywność w formie setek powstających stowarzyszeń i organizacji. We wskazanych procesach bardzo ważną rolę odegrała coraz lepiej rozwinięta sieć szkolna. Zainteresowania dziejami szkolnictwa elementarnego na Śląsku Cieszyńskim z konieczności musiały rozszerzyć się na całą ówczesną jednostkę administracyjną (do 1918 roku), czyli Śląsk Austriacki. W ramach tego kraju koronnego obowiązywało jednakowe ustawodawstwo oświatowe, dla którego najważniejsze były regulaminy/ustawy z 1805 roku, a następnie z 1869 roku, na podstawie tej ostatniej ustawy powstał zintegrowany system szkolnictwa elementarnego oraz system zarządu placówkami oświatowymi, najpierw poprzez nadzorców szkolnych, później przez sieć rad szkolnych (krajową, rady powiatowe i miejscowe).

1. Historyczny rozwój szkolnictwa / oświaty elementarnej na pograniczu polsko-czeskim na przykładzie Śląska Cieszyńskiego (Austriackiego)

Próby omówienia rozwoju oświaty elementarnej na Śląsku Cieszyńskim były podejmowane przez różnych badaczy, o czym świadczą publikacje Józefa Londzina, Franciszka Popiołka, Andělina Grobelnego, Janusza Spyry, Adama Kubacza oraz innych autorów, głównie pochodzących z regionu. Stanowiły one punkt wyjścia do moich badań, które nie tylko

uzupełniają, ale i porządkują i scalają, a czasem obalają wcześniejsze ustalenia. Otwierają je teksty, które dotyczą określonych/pojedynczych problemów związanych z dziejami szkolnictwa w regionie, jak np.: rozwój sieci szkolnej w Cieszynie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku², wyposażenie szkół elementarnych w omawianym okresie³, czy działania nadzoru szkolnego, instytucji odpowiedzialnej za uruchamianie oraz funkcjonowanie szkół elementarnych⁴; powyższe artykuły nie zostały umieszczone w przedstawionym do oceny wykazie, ponieważ zostały później uzupełnione i znalazły miejsce w monografii. Znaczącym uzupełnieniem dotychczasowych ustaleń jest za to artykuł poświęcony szkołom prywatnym na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku [4]. Placówki te – w społecznie i wyznaniowo zróżnicowanym, a narodowo i politycznie skonfliktowanym regionie – pełniły szczególnie ważną rolę, ponieważ publiczne szkoły elementarne zależne od niemieckich władz oświatowych w Opawie nie spełniały oczekiwań wielu grup społecznych. Przeworsowana przez liberałów ustawa szkolna z 1869 roku skierowana była przeciwko dominacji Kościoła katolickiego, jednak na Śląsku Cieszyńskim występowały inne okoliczności, region – zamieszkiwało bowiem wielu protestantów, którzy zamiast przekształcać dotychczasowe szkoły wyznaniowe w placówki interkonfesyjne, woleli je prowadzić na własny koszt jako szkoły prywatne. Z kolei dla Żydów, którzy do połowy XIX wieku stanowili w monarchii austriackiej grupę wyznaniową pozbawioną praw, możliwość prowadzenia własnych szkół wyznaniowych była postępem i dobrodziejstwem, z którego chętnie skorzystali. Znaczny procent szkół prywatnych stanowiły ponadto szkoły klasztorne oferujące edukację dla dziewcząt.

Od końca XIX wieku najliczniejsze były szkoły prywatne prowadzone przez narodowe stowarzyszenia szkolne. Jako pierwsi zaczęli je tworzyć, dominujący w regionie pod względem politycznym i ekonomicznym, Niemcy, gdyż po utracie władzy w Wiedniu przez niemieckich liberałów w 1879 roku obawiali się utraty swej pozycji na rzecz Słowian. Wkrótce akcją zakładania szkół narodowych podjęli także Czesi, a z opóźnieniem, wówczas najsłabsi ekonomicznie, Polacy. W artykule nie omówiłam jednak wszystkich skomplikowanych czynników wpływających na funkcjonowanie tych placówek oraz nie podkreśliłam roli, jaką szkoły prywatne odegrały w regionie, albowiem skupiłam się na kwestiach ilościowych dotyczących liczby szkół, uczniów, kwestii języka nauczania [4].

² M. Bogus, *Szkoły i szkolnictwo w Cieszynie w latach 1848–1918*, [w:] *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*, t. 3: *Cieszyn od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej*, red. I. Panic, Cieszyn 2010, ss. 147–162.

³ Eadem, *Russische Rechenmaschinen i inne pomoce... Wyposażenie sal lekcyjnych w szkołach ludowych na Śląsku Cieszyńskim przed 1914 rokiem*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2010, R. 4, ss. 181–196.

⁴ Eadem, *Nadzór szkolny i jego rola w budowaniu i zarządzaniu systemem oświaty na Śląsku Cieszyńskim w czasach austriackich*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2012, R. 55, nr 1/2, ss. 5–17.

W latach 2013–2019 miałam okazję prowadzić badania w ramach grantu realizowanego w Republice Czeskiej, zatytułowanego: „Historyczny proces modernizacji (na przykładzie Śląska Austriackiego) [Historický proces modernizace (na příkladu Rakouského Slezska)]”, którego kierownikiem był prof. dr hab. Aleš Zařický z Uniwersytetu Ostrawskiego. W ramach prac zespołu powstał m.in. artykuł dotyczący wiarygodności i możliwości wykorzystania źródeł statystycznych o charakterze urzędowym [8] w badaniach grupy nauczycieli ludowych Śląska Austriackiego. W artykule wskazywałam zarówno zalety omawianych publikacji statystycznych, jak i ich braki, które powinny być uzupełniane innymi źródłami (np. w przypadku nauczycieli przydatne są ich zestawienia, zwane schematyzmami).

Jednak moim głównym zadaniem było opracowanie syntetycznego obrazu dziejów oświaty elementarnej na Śląsku Austriackim, jako niezbędnego elementu procesu modernizacji omawianego terenu, a w dużym stopniu – szerzej – Europy Środkowej [15]. Punktem wyjścia było zaprowadzenie obowiązku szkolnego w 1774 roku oraz powołanie zintegrowanej sieci szkół trywialnych, głównych i normalnych, nad którymi nadzór w 1804 roku oddano Kościołowi katolickiemu. Jednak, w istocie, działalność szkół odbywała się na zasadach ogłoszonego w 1805 roku *Politycznego Regulaminu Szkolnego*, który obowiązywał do 1869 roku. Okres ten prezentuję głównie od strony ilościowej, z wewnętrzną cezurą 1848 roku, kiedy zmiany w zakresie szkolnictwa elementarnego ograniczyły się do uznania języka macierzystego uczniów za podstawowy język w procesie ich edukacji. Praktycznie już w połowie XIX wieku niemal cała populacja uczniów Śląska Austriackiego została objęta nauczaniem początkowym (w 1865 roku do szkoły uczęszczało ponad 98% dzieci zobowiązanych do nauki, natomiast na Śląsku Cieszyńskim było to 91%)⁵. Po liberalnej reformie z 1869 roku scholaryzacja na Śląsku Austriackim była w pełni realizowana, co oznaczało kolejny znaczący wzrost zarówno liczby szkół ludowych, jak i tych wyżej zorganizowanych, czyli wydziałowych. Na skutek wielkiej mobilizacji wszystkich czynników zaangażowanych w rozwój oświaty, baza materiałowa szkolnictwa elementarnej na Śląsk Austriackim dorównywała najlepiej rozwiniętym regionom w monarchii (Wiedeń, Czechy, Morawy). Co ważniejsze, w dobrze wyposażonych placówkach szkolnych (niemal każda szkoła posiadała własny budynek szkolny) realizowano nowoczesny program, obejmujący nie tylko elementarne umiejętności oraz znajomość języka i literatury, ale też podstawy wielu przedmiotów praktycznych (tzw. realiów), prowadzonych w oparciu o osiągnięcia najnowszej nauki.

⁵ O reformach oświatowych w monarchii do 1869 roku pisałam też w innym artykule: M. Bogus-Spyra, *The reforms of the elementary school system in Austrian Silesia (from Maria Teresa's bills to 1869)*, [w:] *The Habsburg Monarchy. Silesia and the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1526–1763: politics, culture, and legacy*, ed. by O. Świerkot and F. Wolański, Wrocław 2020, ss. 7–19.

We wskazanej wyżej publikacji odniosłam się także do roli szkolnictwa ludowego w kształtowaniu świadomości narodowej, co w drugiej połowie XIX wieku było priorytetem zarówno dla władz, jak i dla wszystkich działających tu wspólnot oraz obozów narodowych. Śląskie władze oświatowe w Opawie już w 1873 roku wprowadziły w życie tzw. Lex Zeynek, które to prawo obok cech modernizacyjnych (opanowanie języka w ówczesnych warunkach umożliwiającego pełny udział w życiu publicznym monarchii) miało przyczynić się do stopniowej akulturacji niemieckiej kolejnych pokoleń Polaków i Czechów, co od początku budziło ich sprzeciw [15]. O powyższych kwestiach wspominali wcześniej polscy badacze, rzadziej czescy, jednak zawsze z perspektywy własnej nacji, dlatego jako pierwsza starałam się syntetycznie omówić przywołane problemy w kontekście całego kraju koronnego Śląska Austriackiego, zróżnicowanego wyznaniowo i narodowościowo.

2. Rola nauczycieli szkół elementarnych w procesie zmian oświatowych regionu, jako nowej grupy zawodowej o ambiwalentnym statusie społecznym

Prowadzone przeze mnie badania nad ogólną historią powszechnej oświaty elementarnej na Śląsku Cieszyńskim i szerzej Austriackim pokazują ogromny rozwój ilościowy, co było zjawiskiem powszechnym w lepiej rozwiniętych krajach koronnych monarchii austro-węgierskiej, ale także jakościowy postęp edukacji elementarnej. Było dla mnie oczywiste, że taka zmiana nie zaistniałaby bez aktywnego udziału i głębokich przemian środowiska nauczycieli szkół elementarnych, zwanych też ludowymi, jako tych, od których bezpośrednio zależało przekazywanie swoim podopiecznym zarówno treści programowych, jak i innych umiejętności, stosownie do ich możliwości i lokalnych warunków. Tej grupie niewiele poświęca się uwagi, niejako poprzestając na konstatacji pochodzącej jeszcze z pierwszej połowy XIX wieku, że była to grupa słabo wykształcona, bez ambicji zawodowych. Problem niskiego statusu społecznego nauczycieli ludowych przywoływałam w wielu moich pracach, a szerzej zaprezentowałam go w artykule z 2012 roku [3], krótko porównując sytuację nauczycieli ludowych Śląska Cieszyńskiego do sąsiednich ziem polskich oraz czeskich. Lapidarnie omówiłam warunki pracy w szkołach wynikające z obowiązku szkolnego wprowadzanego w różnym czasie, warunki lokalowe, frekwencję, liczbę dzieci przypadających na jednego nauczyciela (co określało efektywność procesu kształcenia), a także pochodzenie społeczne nauczycieli, drogę zawodową i wymagane kompetencje, formy zatrudniania i nadzorowania ich pracy, skrótkowo porównałam też realizowane programy i stosowane metody nauczania. Szczegóły dotyczące rozwoju edukacji w poszczególnych regionach różniły się pod wieloma względami, ale wspólne było to, że nauczyciele nie cieszyli się wysokim statusem społecznym, co przekładało się na ich mizериę

finansową (porównałam tzw. siłę nabywczą średniej płacy nauczyciela ludowego z różnych terenów, odnosząc ją do ceny tony pszenicy jako podstawowego miernika bezpośrednio wpływającego w tamtych czasach na koszty utrzymania). Analiza materiałów pokazała, że na Śląsku Cieszyńskim w ciągu XIX wieku następowała stopniowa poprawa płac, zbliżając się do sytuacji panującej na lepiej rozwiniętych ziemiach Czech i Moraw oraz zaboru pruskiego.

Generalnie na Śląsku Cieszyńskim sytuacja ulegała zmianie, ponieważ region w ciągu XIX wieku przechodził głębokie procesy uprzemysłowienia i urbanizacji, szybko się modernizował i bogacił, dzięki czemu po wydaniu ustawy szkolnej z 1869 roku powstała tu nie tylko gęsta sieć szkół, ale także nowa liczna grupa społeczna nauczycieli szkół elementarnych (w 1914 roku było to około 1565 osób), w większości wywodzących się z plebejskiego grona polskiego społeczeństwa. W skomplikowanych stosunkach politycznych i narodowościowych regionu rola polskich nauczycieli była szczególna, choć mieli utrudnione możliwości zawodowego awansu. Już w książce będącej pokłosiem dysertacji doktorskiej⁶ miałam okazję omówić biografię jednego z polskich nauczycieli, mianowicie Bernarda Kotuli. Uogólnieniem jego zawodowego doświadczenia w odniesieniu do czasów sprzed I wojny światowej był artykuł *Model kariery polskiego nauczyciela na Śląsku Cieszyńskim w czasach austriackich* [1]. Inny tekst poświęcony został aktywności nauczycieli w zakresie poznawania i nauczania historii [7], co było szczególnie istotne w przypadku nauczycieli polskich, oficjalne podręczniki do historii przekazywały bowiem wyłącznie oficjalną, austriacką wersję wiedzy o przeszłości, zgodną z interesem jednego z zaborców, czyli Habsburgów. Tylko zabiegając o samodzielne lektury polski nauczyciel mógł obok oficjalnego programu szkolnego przekazać inną, polską wizję historii, co oznaczało włączenie do świadomości mieszkańców polskiej tradycji narodowej, region od XIV wieku rozwijał się bowiem w oderwaniu od ziem polskich. Ten temat miałam okazję poruszyć także podczas pracy nad przygotowaniem do druku dziennika Andrzeja Cinciały, zwłaszcza w obszernym wprowadzeniu do edycji, w którym oprócz krytycznej oceny wydawanego źródła szczegółowo opisałam grupę kształtującą się wówczas polskiej inteligencji, w tym grupę nauczycieli wywodzących się z Gimnazjum Ewangelickiego w Cieszynie [10]. Choć początkowo w polskim ruchu narodowym główną rolę odgrywali bogaci chłopcy, to jednak szybko liczącą się pozycję zajęła w nim także polska inteligencja, w tym nauczyciele (choć dłużej widoczni byli głównie nieliczni profesorowie szkół średnich).

⁶ M. Bogus, *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, Ostrava 2006.

Nie umniejszając wagi problemów narodowych, nie chciałam ograniczać się jedynie do wątku nauczycielskich działań na rzecz macierzystej wspólnoty (o czym pisało wielu autorów), ale korzystając z faktu, że na Śląsku Cieszyńskim (i szerzej – Austriackim) intensywniej niż np. w Galicji przebiegały procesy modernizacyjne, uznałam, że należy skupić się właśnie na tym aspekcie oddziaływania nauczycieli ludowych, co wymagało uwzględnienia także innych nauczycieli, wywodzących się z pozostałych nacji. Przed analizą społecznych wymiarów powstania nowej licznej grupy społeczno-zawodowej konieczne było omówienie najważniejszych regulacji prawnych dotyczących wykonywania przez nich obowiązków, czemu poświęciłam artykuł z 2011 roku [2], skupiając się przede wszystkim na mniej znanym akcie prawnym, jakim był *Polityczny Regulamin Szkolny* z 1805 roku. W tym akcie po raz pierwszy bardzo szczegółowo opisano prawa i obowiązki nauczycieli szkół elementarnych, a nawet dopuszczono możliwość noszenia munduru służbowego, potwierdzając istnienie odrębnego stanu, z czym jednak nie wiązały się żadne prawne zabezpieczenia. Także w liberalnej ustawie szkolnej z 1869 roku wobec samych nauczycieli elementarnych zajęto stanowisko ambiwalentne: podkreślano, że praca w szkole to sprawowanie urzędu publicznego, stąd wymagano spełnienia wielu warunków, ale jednocześnie odmówiono im uznania za urzędników państwowych, krajowych czy choćby gminnych.

Ustalenia te zostały wykorzystane i pogłębione w monografii z 2013 roku [5], w której postawiłam sobie za cel przebadanie nauczycieli ludowych jako grupy społeczno-zawodowej na tle współczesnej im polityki oświatowej, w powiązaniu z organizacyjnymi realiami wykonywanej pracy. W czterech częściach starałam się omówić wszystkie najważniejsze problemy związane z funkcjonowaniem nauczycieli w ramach specyficznej instytucji, jaką od XIX wieku stała się szkoła. W części pierwszej omówiłam prawne i instytucjonalne determinanty warunkujące funkcjonowanie oświaty ludowej oraz zatrudnionych w nich nauczycieli, m.in. ustawodawstwo odnoszące się do wykonywania zawodu nauczycieli szkół elementarnych. Podstawą dla kolejnych analiz zawartych w monografii była część druga, w której szczegółowo scharakteryzowałam społeczność nauczycieli ludowych Śląska Cieszyńskiego. Skrótowe potraktowanie okresu sprzed 1869 roku wynikało z faktu, że grupa ta była wówczas stosunkowo nieliczna (w 1865 roku – około 150 osób), a poza tym ze względu na wyznaniowy charakter szkół – zależna od nadzorców szkolnych wywodzących się z grona kleru, co ograniczało możliwości samodzielnej aktywności. Dla okresu 1869–1918 wykorzystywałam przede wszystkim istniejące oficjalne statystyki austriackie (które jednak wiele zbiorczych danych podają w odniesieniu dla całego Śląska Austriackiego), a także inne źródła, zestawiane przez władze kościelne, a później oświatowe oraz tzw. schematyzmy nauczycielskie. Efektem tej pracy stała się szczegółowa charakterystyka pracującego w szkołach Śląska Cieszyńskiego personelu nauczycielskiego, z

podziałem na płeć, zajmowane stanowiska i pełnione w szkole funkcje, posiadane uprawnienia i kwalifikacje, jak również wyznaczenie, tak istotne w zróżnicowanym pod względem religijnym regionie, wiek i staż kadry nauczycielskiej, uwarunkowania rodzinne, a jeśli chodzi o mężczyzn – także stosunek do służby wojskowej. Istotne informacje dotyczące nacji, ze względu na skomplikowany charakter językowy i narodowościowy regionalnej społeczności, można było określić tylko pośrednio, przyjmując, że osoby pracujące w szkołach z określonym językiem nauczania (polskim, niemieckim, czeskim) wywodzą się z tej samej etnicznej wspólnoty narodowej, co nie zawsze musiało mieć miejsce.

W osobnym rozdziale przedstawiłam personel zatrudniony w szkołach prywatnych, który, w zależności od organu prowadzącego, odczuwał po 1869 roku pewnego rodzaju dyskryminację, porównując swoją sytuację materialną i sytuację kolegów ze szkół publicznych (zwłaszcza jeśli chodzi o świadczenia emerytalne). Jeszcze szerzej została omówiona grupa kobiet pracujących w szkołach, początkowo ograniczona do nielicznych członkin katolickich zakonów. Przed I wojną światową nauczycielki (ponad 200 osób) stanowiły już kilkanaście procent ogółu personelu szkolnego na omawianym terenie.

W trzeciej części monografii omówiłam formy kształcenia zawodowego, zwłaszcza po reformie w 1869 roku, kiedy jego podstawą miały być czteroletnie seminaria nauczycielskie, o stosunkowo wysokim poziomie, po ukończeniu których (i po dwuletniej praktyce w szkole) należało zdać egzamin sprawdzający kompetencje do nauczania w różnych typach szkół oraz w zakresie konkretnej grupy przedmiotów. Całość dopełniały dodatkowo obowiązkowe różne formy doksztalcenia nauczycielskiego. W tej części omówiłam także drogi awansu zawodowego (np. objęcie stanowiska kierownika szkoły lub funkcji dyrektora w przypadku większej placówki, a dla najbardziej aktywnych – możliwość powołania na inspektora szkolnego). W zakresie podjętej problematyki uzupełnieniem monografii była analiza zasad wynagradzania nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim, zabezpieczenia emerytalnego, a także warunków pracy i występowania chorób zawodowych.

W czwartej części starałam się omówić zmiany, jakie w XIX wieku i na początku wieku XX dokonały się w zakresie warsztatu nauczyciela, czyli narzędzi, za pomocą których mieli realizować wyznaczone im zadania. Trzeba podkreślić dokonane w czasach Wiosny Ludów odejście od mechanicznego nauczania na rzecz metod poglądowych czy aktywistycznych, oraz uznanie, że podstawą nauczania musiał być język macierzysty, co dla Śląska Cieszyńskiego miało kapitalne znaczenie. Zmiany te po 1869 roku znajdowały odbicie w planach i programach nauczania oraz w treściach podręczników, z których nauczyciele czasami musieli lub mogli korzystać (przy czym polscy nauczyciele mieli utrudniony dostęp do literatury w języku polskim), co akcentowałam także w innych opracowaniach. Należy dodać, że stosowanie nazwy

i skrótu Krajowa Rada Szkolna (KRSz), czy Okręgowa Rada Szkolna (ORSz), było specyficzne dla Śląska Cieszyńskiego, jako poprawne tłumaczenie niemieckiego odpowiednika Landeschulrat, co podkreślam, ponieważ w Galicji używano powszechnie nazwy Rada Szkolna Krajowa (RSzK). Taka też nazwa obowiązuje w literaturze tematu odnoszącej się do tego terenu.

3. Walka nauczycieli elementarnych o zmianę statusu społecznego i efekty osiągnięte dzięki zrzeszaniu się w związki zawodowe

W monografii z 2013 roku [5] postawiłam sobie za cel kompleksowe omówienie najważniejszych aspektów działalności nauczycieli w ich podstawowym miejscu pracy. Pokazuję w niej, że w ciągu XIX wieku nastąpiła generalna zmiana we wszystkich elementach składających się na szeroko pojęty warsztat nauczycielski w szkole, przede wszystkim jeśli chodzi o poziom wykształcenia kadry, co uzasadniało jej aspiracje względem przynależności do grona inteligencji, przynajmniej na Śląsku Cieszyńskim. Dostrzegali to i pozytywnie oceniali przełożeni nauczycieli⁷, jednak coraz liczniejsze deklaracje, podkreślające znaczenie powszechnej oświaty oraz wielkiej roli nauczycieli ludowych, w praktyce sprowadzały się do mnożenia obowiązków i oczekiwań, choć jednocześnie liberalne ustawodawstwo po 1869 roku ograniczało nauczycielom pełne korzystanie z praw obywatelskich. Traktuje o tym mój artykuł z 2014 roku [6], w którym zwracam uwagę, że wcześniej utożsamiano ich jako sługi Kościoła, potem państwa, w drugiej połowie XIX wieku normą zaś stało się postrzeganie nauczycieli elementarnych jako grupy zawodowej obarczonej służebną misją wobec całego społeczeństwa, w tym wobec własnego narodu. W istocie traktowano ich jako inteligencję „od czarnej roboty”, przydatną do wykonywania celów nakreślonych przez innych. Jednak, jak wykazałam we wskazanej monografii z 2013 roku, w ciągu XIX stulecia na Śląsku Austriackim oraz w innych rozwiniętych krajach Europy Środkowej niedostatki w zakresie wykształcenia oraz kompetencji zawodowych nauczycieli ludowych zostały usunięte, a liczba tych zatrudnianych znacząco wzrosła, w skali każdego państwa stali się oni jedną z najliczniejszych grup społeczno-zawodowych. Aby jednak mogli odegrać mniej lub bardziej samodzielną rolę, przede wszystkim w najważniejszych dla XIX wieku procesach modernizacji społeczeństwa, musieli przewyciężyć strukturalne zatamizowanie środowiska i stworzyć zorganizowaną „grupę interesu”, by wspólnie walczyć o swoje sprawy. Nauczyciele w Niemczech podejmowali ten trud już od lat 30. XIX wieku, natomiast w naddunajskiej monarchii miało to miejsce praktycznie od 1848 roku, a w pełni –

⁷ Stąd monografię z 2013 roku zamyka postscriptum będące pewną aktualizacją sytuacji nauczycieli Śląska Cieszyńskiego w stosunku do sytuacji tej grupy zawodowej z innych ziem polskich, o czym pisałam również w 2012 roku w artykule *Nędza z bidą w parze idą* [3].

po politycznym przełomie z lat 1859/1861. Powyższe działania skierowały moją uwagę w stronę zorganizowanego ruchu nauczycielskiego, który na Śląsku Cieszyńskim interesował wielu badaczy, ale jedynie w kontekście działalności Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (PTP). Także w moim dorobku nie brakuje prac dotyczących tej bardzo ważnej dla polskiej ludności organizacji. W pierwszym opracowaniu, z 2017 roku [12], wskazuję przede wszystkim, w przeciwieństwie do dotychczasowych publikacji (autorów takich, jak: A. Waszek, J. Król, E. Buława, Ł. Dawid, E. Karcz i in.), że PTP nie było jedyną organizacją nauczycielską w regionie, że wyrosło w ramach ogólnych dążeń nauczycieli szkół elementarnych widocznych w Europie Środkowej już w połowie XIX wieku, a cele związane z walką o równouprawnienie własnej narodowości przez długi czas były mniej istotne wobec dążeń stanowych: poprawy warunków materialnych oraz uznania prawa nauczycieli do wypowiedzania się w sprawach wykonywanego zawodu. Także na Śląsku Austriackim pierwsze zakładane przez nich organizacje skupiały wszystkich nauczycieli bez względu na wyznanie i narodowość, uznawano bowiem, że interesy wynikające ze stanowego obowiązku i społecznej misji są ważniejsze. Powołane w 1871 roku ogólne Austriacko-Śląskie Krajowe Zrzeszenie Nauczycieli było nominalnie ponadnarodowe, choć urzędowało po niemiecku i w istocie opowiadało się za polityczną i kulturową dominacją Niemców. Czeskie i polskie stowarzyszenia powstały dopiero wtedy, kiedy w ramach ogólnego zrzeszenia krajowego, zawiodły próby wywalczenia równoprawnej pozycji dla nauczycieli słowiańskich. Nie negując, że dla nauczycieli skupionych w ramach PTP kwestia narodowa była kluczowa, podnoszę w swoim artykule, że także oni podejmowali w swojej działalności problemy stanowe oraz zadania modernizacyjne. Tym pierwszym poświęciłam artykuł omawiający formy koleżeńskej samopomocy na przykładzie Kasy Wzajemnej Pomocy PTP⁸, (artykułu nie włączyłam do listy publikacji związanej z oceną dorobku, uznałam bowiem, że poruszona w nim problematyka dotyczy kwestii zbyt szczegółowych).

Szybciej niż polscy nauczyciele zorganizowali się ich czescy koledzy, korzystając ze wsparcia płynącego z Pragi i Brna, gdzie stopień aktywizacji ruchu nauczycielskiego przewyższał nawet ziemie austriackie (za wyjątkiem Wiednia). Na Śląsku Cieszyńskim czeskie organizacje powstawały w tych okolicach, gdzie Czesi stanowili znaczącą mniejszość, czyli w zachodniej części regionu, a ich ogólną organizacją stało się Centralne Zrzeszenie Nauczycieli Czeskich na Śląsku⁹. O dylematach czeskich nauczycieli piszę w artykule o ich stowarzyszeniach we Frydku i okolicy [13]. Duża część nauczycieli czeskich swoje osobiste aspiracje

⁸ M. Bogus-Spyra, *Polskie Towarzystwo Pedagogiczne i jego Kasa Wzajemnej Pomocy*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2020, nr 7, ss. 37–46.

⁹ Zarys historii zrzeszenia opracowałam we współpracy z Januszem Spyra, pt., *Centralne Zrzeszenie Nauczycieli Czeskich na Śląsku [Ustřední spolek českých učitelu ve Slezsku] w latach 1894–1918*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy” 2018, nr 1, ss. 18–32.

zawodowe wiązała z niemiecką kulturą, stąd w 1873 roku większość przystąpiła do formalnie ogólnego, w istocie proniemieckiego Towarzystwa Nauczycieli Frydeckiego Okręgu Sądowego. Odrębne Towarzystwo Nauczycieli Czeskich Powiatu Cieszyńskiego powstało dopiero w 1894 roku. Także część nauczycieli niemieckich powołała w 1905 roku własny, jednoznacznie niemiecki związek. Pokazuje to stopień uwikłania personelu szkół elementarnych na przełomie XIX wieku i na początku XX wieku w toczące się wówczas spory narodowościowe.

We wnioskach tegoż artykułu sformułowałam tezę, że związki nauczycielskie nie tylko odegrały ważną rolę w ramach ruchów narodowych, ale podjęły walkę o polepszenie pozycji nauczycieli w szkole (aby nie byli oni traktowani jedynie jako wykonawcy narzucanych celów), jak i w modernizującej się społeczności. Wcześniej problemy te sygnalizowałam w artykule przygotowanym w związku z międzynarodową konferencją historyków społecznych i gospodarczych w Kyoto, który to tekst powstał w ramach grantu ostrawskiego. Ograniczone miejsce pozwoliło jedynie skrótowo omówić etapy kształtowania się związków nauczycielskich na Śląsku Austriackim oraz wskazać pola ich modernizacyjnego oddziaływania [9].

Problem przebadalam dokładniej, i w dużo szerszym kontekście, w monografii *Nauczyciele oraz ich stowarzyszenia na tle dyskursu społecznego w modernizującej się Europie* [14]. Wskazana publikacja była efektem projektu finansowanego przez NCN, realizowanego w latach 2013–2019 (występowałam w roli kierownika grantu). W dwóch częściach tej monografii, które opracowałam, opierałam się na założeniach tzw. krytycznej analizy dyskursu, co pozwoliło działalność związków nauczycielskich przedstawić jako konflikt społeczny rozgrywający się w historii, zmierzający do „zmiany nastawień społecznych przy pomocy argumentacji oraz oddziaływania na szeroko rozumianą opinię publiczną” w kierunku uznania nauczycieli ludowych za liczącego się aktora społecznego. Problem analizowałam na przykładzie Śląska Austriackiego, gdzie przed I wojną światową działało ponad 40 różnych stowarzyszeń nauczycielskich skupionych w trzech narodowych centralach, będących z kolei w ścisłym kontakcie z organizacjami słowiańskimi i niemieckimi działającymi na ziemiach czeskich, w Galicji oraz w całej monarchii. W dwóch częściach mojego autorstwa¹⁰ starałam się pokazać najpierw formy pracy i sposoby oddziaływania organizacji nauczycielskich (ss. 187–363), a następnie ich sposób wspólnego działania, który pozwolił zmienić relacje z najważniejszymi społecznymi podmiotami: państwem, wyznaniem oraz lokalnymi społecznościami, reprezentowanymi przez wybieralne władze gmin miast i wsi (ss. 364–476). Ze względu na obowiązujące ustawodawstwo, związki nauczycielskie w monarchii austriacko-węgierskiej

¹⁰ Członkiem zespołu grantowego był także Janusz Spyra, który, zgodnie z wymogami projektu, opracował część pierwszą monografii, opisującą historię ruchu nauczycielskiego na Śląsku Austriackim. Ta część, stanowiąca 30% całości, zostanie pominięta w niniejszym autoreferacie.

zmuszone były występować jako stowarzyszenia albo jako zrzeszenia. Te pierwsze (na najniższym szczeblu) podejmowały działania zmierzające do usunięcia braków kompetencji zawodowych członków (doksztalcanie, wymiana doświadczeń, wzajemna pomoc), stanowiąc jednocześnie oparcie towarzyskie dla nauczycieli, z reguły z wiejskiego środowiska, którzy często czuli się wyalienowani. Stowarzyszenia starały się też wpływać na decyzje władz oświatowych w Opawie (jednak bez większych efektów), co zmuszało do powoływania zrzeszeń ogólnych w ramach krajów koronnych, albowiem ustawa z 1869 roku. przekazywała sprawy oświaty ludowej w gestie władz krajowych. Na Śląsku Austriackim już w 1871 roku powstało Austriacko-Śląskie Krajowe Zrzeszenie Nauczycieli [Österreichisch-schlesische Landeslehrerverein], pod koniec XIX wieku utworzono konkurencyjne centrale krajowe, reprezentujące nauczycieli czeskich (Centralne Zrzeszenie Nauczycieli Czeskich na Śląsku [Ustřední spolek českých učitelu ve Slezsku]) i polskich (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne). Omówiłam nie tylko pola ich wzajemnej rywalizacji, ale także współpracy, która najczęściej dotyczyła kwestii płacowych, zwłaszcza po 1896 roku, kiedy wzrost cen spowodował radykalizację środowiska. Na Śląsku Austriackim przyniosło to efekty w postaci ustawy z 1901 roku ustalającej bardziej sprawiedliwe zasady obliczenia płac oraz pewne podwyżki uposażenia.

Każda z działających na Śląsku Austriackim central nauczycielskich dysponowała organem prasowym, które to gazety były płaszczyzną doskonalenia zawodowego, informacji branżowych oraz mobilizacji zawodowej środowiska, miały także ważne zadanie kształtowania opinii publicznej. Działania podejmowane przez związki nauczycielskie wobec państwa, wyznań oraz wspólnot lokalnych, określających ich pozycję w szkole i poza nią, omówiłam w trzeciej części wskazanej monografii. W każdym przypadku, w ciągu omawianego okresu następowała zmiana w kierunku upodmiotowienia grupy społeczno-zawodowej nauczycieli elementarnych, odejścia od początkowej pozycji wykonawcy wyznaczonych zadań i zarazem „sługi” Kościoła, państwa i gminy. Był to oczywiście efekt ogólnych procesów demokratyzacji życia, ale także skutek coraz widoczniejszych wspólnych działań, w tym masowych publicznych manifestacji organizowanych przez związki nauczycielskie. Poza tym politycy, głównie przedstawiciele poszczególnych konfesji, a przede wszystkim członkowie władz miast i wsi, uświadomili sobie także pozaszkolny potencjał nauczycieli ludowych. Na Śląsku Austriackim widać to najlepiej w przypadku działaczy narodowych, zwłaszcza słowiańskich, którzy dbali o autonomię gmin oraz oszczędności w ich budżetach mocniej niż o nauczycielskie płace. Zaczęło się to zmieniać pod koniec XIX wieku, kiedy polscy i czescy działacze narodowi (a nawet niemieccy) wespół ze związkami nauczycielskimi zaczęli domagać się reformy systemu finansowania personelu szkolnego i wynagrodzeń, co przyniosło podwyżki płac i stabilność ich wypłat, a gminom pozwalało na większe inwestycje w infrastrukturę szkolną. Z drugiej strony, na

przełomie XIX i XX wieku, nauczyciele ludowi w coraz większym stopniu angażowali się w działalność powstających masowo stowarzyszeń i instytucji, w których merytoryczne i organizacyjne kompetencje ich grupy (poza klerem) okazywały się niezbędne.

Poprawa położenia nauczycieli ludowych nie oznaczała jednak ich pełnej emancypacji. Nadal status tej grupy był ambiwalentny, toteż wymuszano na nich określone zachowania, odwołując się do dyscypliny obowiązującej urzędników, albo do poczucia społecznej powinności. Przede wszystkim wciąż negowano ich przynależność do prestiżowej grupy inteligencji, traktując jako członków niepełnych. Problematykę tę omówiłam w artykule z 2020 roku [16], podkreślając, że w plebejskich, wiejskich środowiskach nauczyciele zajęli miejsce kolejnego (obok duchownych) lokalnego autorytetu, specjalisty nie tylko od nauczania, ale także od wszystkich przedsięwzięć społecznych, ekonomicznych i kulturalnych.

4. Działania nauczycieli ludowych jako czynnik procesów modernizacyjnych w regionie

Omówione wyżej publikacje, zgrupowane w punkcie 1., zawierają, jak sądzę, kompetentny historyczny obraz rozwoju szkolnictwa elementarnego na Śląsku Austriackim, ze szczególnym wyróżnieniem Śląska Cieszyńskiego w badanym przeze mnie okresie; publikacje, wskazane w punkcie 2., stanowią analizę roli nauczycieli ludowych jako grupy społeczno-zawodowej realizującej wyznaczone im społeczne zadania, której członkowie, wraz z nabyciem wyższym kompetencji zawodowych i społecznych, nie zadowalali się rolą biernych wykonawców, ale organizowali się w związki nauczycielskie i potrafili znacząco zmienić swoją społeczną pozycję, o czym świadczą publikacje z punktu 3. Rozwijane przeze mnie badania mają jednak szersze historyczne znaczenie – występują jako element studiów nad modernizacją społeczeństwa europejskiego, na przykładzie pogranicznego regionu Śląska Austriackiego, z podkreśleniem Śląska Cieszyńskiego w „długim” XIX stuleciu, w okresie przechodzenia od etapu społeczeństwa stanowego, z przypisanym przez urodzenie miejscem w społecznej drabinie, ku społeczności, w której (teoretycznie) pozycja jednostki określana miała być przez osobiste kompetencje, a najważniejsze działania społeczne działy się w skali masowej. W takiej perspektywie, na co wskazywało wielu zachodnich badaczy, nauczyciele szkół elementarnych, jako pośrednia grupa zawodowa oddziałująca na szerokie masy, zwłaszcza niższych warstw społecznych, odgrywała istotną rolę. Już samo powstanie oświaty ludowej miało wielkie znaczenie modernizacyjne, wpływając na zmiany w sposobach zachowania kolejnych pokoleń, choć początkowo (na omawianym terenie – do połowy XIX wieku) nauka w szkole ludowej ograniczała się do podstawowych narzędzi pozwalających funkcjonować

w nowej rzeczywistości (czytanie, pisanie, rachunki), a dla elit rządzących ważniejszym zadaniem było wpajanie posłuszeństwa wobec władz i istniejącego ładu społecznego.

Jednak nawet takie podejście stanowiło podstawy nowego, mniej religijnego, postrzegania rzeczywistości, a niektórzy nauczyciele wykraczali poza swoje zawodowe obowiązki, proponując np. wprowadzanie racjonalnych metod uprawy roli. Po liberalnej reformie oświaty z 1869 roku program szkolny w większym stopniu wspierał nie tylko zmiany modernizacyjne, przez wprowadzenie większej liczby przedmiotów wykorzystujących osiągnięcia współczesnej nauki, ale też wychowawczy cel oświaty, stał się w pewnym sensie czynnikiem „desakralizacyjnym”, jako że szkoła miała wychować przede wszystkim dobrego obywatela. Budziło to sprzeciw przedstawicieli związków wyznaniowych, jednak zdecydowana większość nauczycieli taki cel edukacyjny i wychowawczy z przekonaniem wdrażała w życie, i w takim duchu oddziaływała na środowisko rodzinne uczniów.

Nauczyciele mieli wpływ także na wspólnoty lokalne, pokazując im możliwości efektywnego działania, współorganizując niezliczone oddolne organizacje. Modernizacja społeczeństwa, inaczej niż modernizacja struktur państwowych, odbywała się zaś właśnie na powyższej drodze, a powszechna oświata była nie tylko czynnikiem warunkującym postępy demokratyzacji stosunków społecznych, udziału w życiu publicznym szerokich mas ludności, ale także rozwoju ekonomicznego, jaki omawiany region Śląska Austriackiego, w tym Cieszyńskiego, doświadczył w drugiej połowie XIX stulecia. Już w monografii z 2013 roku [5], w rozdziale *Model / wzór nauczyciela i jego dodatkowe powinności zawodowe* (ss. 370–395), wśród dodatkowych obowiązków zawodowych tej grupy wskazałam na oczekiwania związane z posłannictwem społecznym oraz zadania instruktazowe, obejmujące najczęściej kursy rolnicze i ogrodnicze. We wspomnianym artykule z 2015 roku [9] mogłam jedynie wymienić płaszczyzny, w których nauczyciele i ich reprezentacje oddziaływały bezpośrednio na procesy modernizacyjne, m.in. na przygotowanie młodego pokolenia do życia w zmieniającym się i coraz bardziej skomplikowanym społeczeństwie, na współudział w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego poprzez zakładanie różnego typu stowarzyszeń i innych oddolnych organizacji, na prowadzenie szkoleń przeznaczonych dla lokalnej społeczności, czy włączanie się w budowanie poczucia narodowej wspólnoty, co było szczególnie ważne w przypadku polskiej i czeskiej grupy narodowej. Szerzej odniosłam się do problemu w artykule zatytułowanym *W drodze do społeczeństwa obywatelskiego* [11]. Nie negując roli elit intelektualnych, kreujących ideologie mające wskazywać obywatelom pożądane wzorce zachowania w procesach modernizacji, podkreśliłam w nim, że to przez pryzmat wiedzy i przekonań nauczycieli ludowych najważniejsze ideowe koncepty epoki trafiały do większości mieszkańców, nie tylko uczniów, ale też rodziców i sąsiadów, wspierając albo hamując procesy modernizacji. Poprzez włączenie się do

dyskursu publicznego nauczyciele „wymusili” na opinii publicznej uwzględnienie ich grupy jako lokalnej elity i zarazem ważny element modernizującego się społeczeństwa [6], w tym – nowo powstającego społeczeństwa obywatelskiego. Przyczyniali się do konstruowania nowej rzeczywistości obywatelskiej także poprzez zamieszczane na łamach prasy związkowej i codziennej tekstów, w których podejmowali najważniejsze dylematy modernizującego się świata, zarówno społeczne, jak i światopoglądowe (wśród poruszanych tematów występowały m.in. kwestie takie, jak: liberalizm przeciwstawiany podejściom motywowanym wyznaniowo, wpływ religii na wychowanie młodego pokolenia, nowoczesne style funkcjonowania, włącznie z omówieniem udziału kobiet w życiu publicznym, *versus* ówczesne tradycyjne role społeczne; reformy postulowane przez socjaldemokrację, itd.), nie mówiąc o coraz silniejszych nastawieniach narodowych. Także w monografii poświęconej działalności związków nauczycielskich [14] wskazałam na kilka wybranych pól rosnącej aktywności społeczności nauczycieli ludowych, jak np. towarzystwa i kółka rolnicze, oddziały straży pożarnej, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe systemu Raiffeisena, itp. (ss. 336–353; 471–476), konkludując, że na omawianym terenie nauczyciele ludowi stali się w lokalnych środowiskach nie tylko specjalistami od początkowej edukacji, ale też niekwestionowanymi autorytetami – kolejnymi obok księży i przełożonych gminy. Podkreślam to także w artykule, który ukazał się w „Acta Poloniae Historica” [16].

Generalnie moje badania potwierdzają, że przy omawianiu przemian modernizacyjnych niesłuszne jest pomijanie roli nauczycieli szkół elementarnych, szerokiej warstwy społeczno-zawodowej, obdarzonej coraz wyższymi kompetencjami, którzy na co dzień stykali się praktycznie z wszystkimi członkami zmieniającej się w tym czasie społeczności, podobnie niepoprawne jest traktowanie ich jedynie jako wykonawców modernizacyjnych konceptów wypracowanych przez elity decyzyjne i społeczne. Udowadniam, że ta grupa zawodowa była twórcza i z czasem coraz bardziej samodzielna w swoich dążeniach.

Pozostałe publikacje dotyczące historii

Także inne moje publikacje dotyczące historii wiążą się z szeroko rozumianą oświatą i kulturą Śląska Cieszyńskiego. Do rozszerzonych treści badawczych mojego doktoratu nawiązuje artykuł, w którym omawiam poglądy Jerzego Kotuli, wyrażone w zachowanej korespondencji z J.I. Kraszewskim i S. Bełzą. Choć Kotula nie był związany z instytucjonalną oświatą, jednak w imieniu działaczy narodowych czuł się władny kreślić dla polskich nauczycieli cele i zadania odpowiadające ich edukacyjnej i patriotycznej misji. Korespondencja pokazuje, jak sprawy oświaty były ważne dla miejscowej społeczności, co spotykało się ze zrozumieniem ze

strony luminarzy polskiej kultury¹¹. Kwestię powszechnej edukacji omówiłam pośrednio także w biogramach nauczycieli, które opracowałam dla potrzeb regionalnego słownika biograficznego Śląska Austriackiego, wydawanego przez Uniwersytet Ostrawski. Większość postaci, których biogramy opracowałam, to działacze związków nauczycielskich (Armand Karell, Valentin Koschut, Gustav Zeynek, Karl Riedel,), inni to nauczyciele, którzy wyróżnili się działalnością na różnych polach aktywności, np. Bernard Kotula, Adam Rusch, Karol Prauss. Kolejnym nauczycielem, który zaznaczył swoje poglądy we własnym środowisku zawodowym, był Jan Śliwka młodszy, autor *Spisu książek poleconych i zakazanych* z 1899 roku¹², zestawienia przygotowanego na wniosek władz oświatowych. Spis pokazuje, że postępowość większości nauczycieli miała swoje granice, co tłumaczono obawami o moralne dobro dzieci i młodzieży. W ramach zespołu grantowego z Ostrawy miałam też okazję odnieść się w dłuższym artykule recenzyjnym do monografii Petra Kadleca, *Střední školy a jejich studenti*, wydanej w 2013 roku. Podkreślając oryginalność zaproponowanego kwestionariusza badań, wskazałam na nadużycie metody reprezentacyjnej w odniesieniu do niektórych badanych przez niego obszarów¹³.

Kolejny wątek moich historycznych poszukiwań badawczych dotyczy kształtującej się od połowy XIX wieku polskiej inteligencji Śląska Cieszyńskiego o plebejskim rodowodzie, do czego odniosłam się m.in. w obszernym wprowadzeniu do edycji *Dziennika* Andrzeja Cinciały. Pokłosiem pracy nad edycją tego źródła był artykuł poświęcony kontaktom Cinciały z czołowym czeskim działaczem narodowym Janem Winklerem. Tekst uzupełnia edycja nieznanych listów Winklera¹⁴. Zapiski Cinciały posłużyły mi także jako źródło do nakreślenia obrazu duchownych, jaki wypracował sobie w młodości przyszły notariusz. Bardzo krytyczne postrzeganie tej grupy przez nastoletniego Cinciałę można tłumaczyć osobistym rozczarowaniem oraz buntem młodzieńczym skierowanym przeciwko autorytetom. Pozyskane informacje wskazują jednak, że w połowie XIX wieku, w środowisku rodzącej się polskiej inteligencji, podważanie niekwestionowanej dotąd pozycji kleru nie było czymś niezwykłym¹⁵. Problem ten

¹¹ M. Bogus, *Poglądy Jerzego Kotuli na rolę oraz zadania polskich szkół i nauczycieli w świetle korespondencji z Józefem Ignacym Kraszewskim i Władysławem Bełzą*, „Ziemia Śląska” 2005, t. 6, ss. 206–226; także eadem, *Jerzy Kotula*, [w:] *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Nová řada, sešit 10 (22), red. M. Myška, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ustav pro regionální studia, Ostrava 2008, ss. 90–91.

¹² Eadem, *Cenzura czy troska, czyli „Spis książek poleconych i zakazanych” Jana Śliwki z 1899 roku, Censorship or concern or “Record of books recommended and forbidden” by Jan Śliwka from 1899*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca” 2013, R. 111, nr 1, ss. 39–60.

¹³ Eadem, *O možnostiach i ograniczeniach metody reprezentatywnej w badaniach nad historią oświaty*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 2015, vol. 70, nr 1, ss. 129–134.

¹⁴ Eadem, *O muzyce i książkach w nieznannej korespondencji Jana Winklera i Andrzeja Cinciały*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca” 2016, R. 114, ss. 43–54.

¹⁵ M. Bogus-Spyra, *Charyzmatycy czy markieranci – obraz pastorów i księży w „Dzienniku” Andrzeja Cinciały z lat 1846–1853*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 2018, vol. 73, nr 2, ss. 49–67.

podejmując również w innym artykule omawiającym zmiany, jakie w przeciągu XIX wieku obserwować można w odniesieniu do pozycji duchownych w placówkach szkolnych. Na skutek zmian ustawodawczych (ustawa z 1869 roku pozostawiła poszczególnym konfesjom tylko szkolne nauczanie religii), duchowni na Śląsku Cieszyńskim utracili uprzywilejowaną pozycję, jaką zajmowali dotąd w procesie nauczania, ich miejsce zajęli coraz lepiej przygotowani nauczyciele ludowi¹⁶.

W moim dorobku znajdują się także teksty poświęcone cieszyńskiemu prefektowi Leopoldowi Janowi Szersznikowi (1747–1814), do którego wielu zasług należy zaliczyć kierowanie szkolnictwem elementarnym Śląska Cieszyńskiego po 1804 roku. W pierwszym z artykułów skupiłam się na promowaniu przez niego oświeceniowego podejścia do spraw wiedzy oraz nauczania¹⁷. W drugim, wiążąc zainteresowania kolekcjonerskie cieszyńskiego eksjezuity z podobną pasją innego duchownego, tj. Krzysztofa Kluka, porównuję obie kolekcje i podkreślam, że ich muzealne zbiory były na ziemiach polskich pierwszymi, które zostały stworzone nie przez przedstawicieli magnaterii, ale przez członków rodzącej się inteligencji, co prawda, powiązanych ściśle z Kościołem, ale wyznających oświeceniowe ideały. Zbiory Szersznika zachowały się do dzisiaj – jako jedyne na ziemiach polskich muzeum istniejące nieprzerwanie ponad 200 lat, z drugiej – jako pierwsza placówka tego typu urządzona w sposób naukowy¹⁸. W druku znajduje się kolejny artykuł o tej postaci (tym razem dotyczy jego zbiorów bibliotecznych), który ukaze się w tomie 119 (2022) w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”¹⁹.

Wśród innych artykułów historycznych, wiążących postaci historyczne z kwestiami oświaty, występuje także tekst, w którym omawiam mit Tadeusza Kościuszki obecny na łamach polskiej prasy Śląska Cieszyńskiego przed 1918 rokiem. Przed I wojną światową w regionie ukazywało się wiele tytułów prasowych, a jedną z najważniejszych ról prasy polskiej było implementowanie do świadomości polskich mieszkańców tych ziem (od średniowiecza działających w ramach obcych organizmów państwowych, bez kontaktów z polskim językiem i kulturą) polskiej wizji przeszłości oraz treści narodowych. Proces ten z sukcesem dokonał się w drugiej połowie XIX wieku, zmieniając narodowe oblicze Śląska Cieszyńskiego, a

¹⁶ Eadem, *Duchowni w szkołach w długim XIX wieku – modernizacja czy regres?*, [w:] *Modernizace cirkve od zrušení jezuitského řádu do II. Vatikánského koncilu*, red. M. Vařeka, A. Zařický, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2018, ss. 83–99.

¹⁷ M. Bogus, „*Dla poznania Boga, oraz pożytku ludzkości i mojego małego miasta*”, czyli o Leopoldzie Janie Szerszniku jako orędowniku oświeceniowej wiedzy, [w:] *Książki Krzysztof Kluk i badacze epoki stanisławowskiej*, red. N.D. Tomaszewski, Ciechanowiec 2016, ss. 21–40.

¹⁸ M. Bogus-Spyra, *Szersznik w Cieszynie i Kluk w Ciechanowcu, czyli o pierwszych muzeach księży, a nie księży, na ziemiach polskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, nr 107, ss. 53–77.

¹⁹ Eadem, *Psyches iatreion, czyli cieszyńska biblioteka księdza Leopolda Jana Szersznika* (zaświadczenie o przyjęciu do druku załączam).

jedną z najchętniej przywoływanych postaci polskiej historii był właśnie Tadeusz Kościuszko jako bohater, który przeciwstawiał się rozbiorom Polski²⁰. Kościuszko interesuje mnie także jako aspirujący artysta, czego wyrazem są, powstałe przeważnie w czasach młodości, jego autorskie szkice i rysunki, które omówiłam w artykule pt. *Juwenilia jako narracja*²¹, zamieszczając w aneksie reprodukcję tych prac.

W kontekście nawiązań do postaci historycznych odniosłam się również do patrona uczelni, w której pracuję, czyli Jana Długosza. Ta ważna dla historii Polski postać wzbudziła moje zainteresowanie, syntetyzując zawodową rolę badacza przeszłości, ale także edukatora plastyki. Okazuje się, że pomimo sporej liczby przekazów werbalnych, a nawet artefaktów ukazujących największego polskiego kronikarza, nie zostały one przeanalizowane pod względem wiarygodności wizerunków annalisty. W zasadzie zadowalano się artystyczną wizją stworzoną przez Jana Ligbera, Michała Stachowicza, a nade wszystko przez Jana Matejkę (i powielaną przez Bronisława Puca, Walerego Gadomskiego, Floriana Cynka i innych), która – według moich ustaleń – jest błędna, albowiem Jan Długosz, zgodnie z obowiązującymi w tym czasie kościelnymi przepisami, był zobowiązany do noszenia tonsury i określonego ubioru²².

Swoje artykuły dotyczące historii publikuję w liczących się czasopismach tej dyscypliny, takich jak: „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»”, „Czasy Nowożytnie”, „Wieki Stare i Nowe”, „Slezský sborník”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Acta Poloniae Historica”, a także w „Waffen- und Kostümkunde: Zeitschrift für Waffen- und Kleidungs-geschichte”. Artykuły publikowane w pracach zbiorowych są tematyczne i, podobnie jak innych współautorów, dotyczą określonych zagadnień historycznych.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Moja zagraniczna aktywność badawcza obejmuje zasadniczo współpracę z instytucjami naukowymi Republiki Czeskiej, co jest związane głównie z prowadzonymi przeze mnie badaniami, które dotyczą pogranicznego obszaru (obecnie podzielonego pomiędzy Polskę i Republikę Czeską).

Współpracę zagraniczną rozwijałam z:

²⁰ Eadem, *Zacny Kościuszko. Mit Naczelnika na łamach polskiej prasy Śląska Cieszyńskiego (1846–1918)*, „Czasy Nowożytnie” 2016, nr 29, ss. 145–163.

²¹ Eadem, *Juwenilia jako narracja. Rysunki Tadeusza Kościuszki w zbiorach polskich*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Studia Neofilologiczne” 2018, z. 14, ss. 141–168.

²² Eadem, *Najstarsze wizerunki Jana Długosza*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, nr 112, s. 11–35.

- Centrum Historii Gospodarczej i Społecznej w Ostrawie (Centra pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita),
- Kongresem Polaków w Republice Czeskiej,
- Archiwum Państwowym w Opawie (Zemský archiv v Opavě),
- badaczami pracującymi w Muzeum Ziemi Cieszyńskiej w Czeskim Cieszynie (Muzeum Těšínska, Český Těšín),
- oraz naukowcami podejmującymi badania nad historią oświaty, w tym kontrolą szkolną, pracującymi w różnych instytucjach/uczelniach europejskich (zatrudnionymi m.in. w Instytucie Edukacji Uniwersytetu Karola w Pradze; Instytucie Historii Akademii Nauk w Pradze, Katedrze Historii Edukacji Uniwersytetu Humboldta w Berlinie i nnych).

Krajowa współpraca naukowa to głównie badania historyczno-oświatowe dla Książnicy Cieszyńskiej w Cieszynie, natomiast badania edukacyjne związane z edukacją artystyczną objęły współpracę z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, filią w Kaliszu.

W 2013 roku otrzymałam zaproszenie do uczestnictwa w pracach zespołu **Centrum Historii Gospodarczej i Społecznej w Ostrawie** (Centra pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita), które powstało w 2008 roku. Inicjatorami powołania tego centrum, zajmującego się głównie regionalną historią gospodarki i społeczeństwa, byli prof. Milan Myška i prof. Aleš Zářický. Działalność naukowa zespołu badawczego określana bywa śląską historyczną szkołą prof. Myszki (Myškově slezské historické škole).

Wyróżniona – jako jeden z 19 naukowców międzynarodowego zespołu – byłam ponadto członkiem i wykonawcą badań związanych z realizacją projektu „Historický proces modernizace (na příkladu Rakouského Slezska)”, którym kierował prof. Aleš Zářický, (Ostravská univerzita). Realizacja grantu rozpoczęła się w 2013 roku, a zakończyła w roku 2019. To dzięki pracy w tym zespole mogłam pogłębiać badania nad historycznym procesem modernizacji Śląska Austriackiego w latach 1742–1914 (projekt wsparty finansowo przez Agencję Grantową Republiki Czeskiej – Grantová agentura České republiky 13-28086S), a jednocześnie rozszerzać swoje własne, indywidualne zainteresowania, ponieważ badacze związani z Centrum skupiają się przede wszystkim na badaniach nad problematyką historyczną procesu modernizacji, które analizują z naciskiem na wymiar antropologiczny, oraz badają przejawy tego procesu w poszczególnych segmentach struktury społecznej. Dzięki pracy badawczej w tym zespole mogłam zweryfikować również zasadność własnej hipotezy badawczej opartej na założeniu, że modernizacja, która zyskała globalny charakter, była stymulowana przez poszczególne regiony. Efektem owej współpracy było syntetyzujące dwutomowe dzieło (*Rakouské Slezsko v procesu modernizace v letech 1742–1914*), w którym autorzy wykorzystując przykład konkretnego regionu, szczegółowo ukazali proces ogólnej modernizacji Europy.

Długoletnia współpraca z czeskimi naukowcami zaowocowała uczestnictwem w XI Zjeździe Historyków Czeskich w Ołomuńcu w 2017 roku, a wcześniej spotkaniami i konferencjami, np. podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Ženy a placená práce v historickém kontextu (od 17. do 20. století)”, Etnologický ústav Akademie věd české republiky v.v.i., Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny při Ostravské univerzitě, a Odborná skupina pro historickou demografii České demografické společnosti, Praga 11 listopada 2009 roku, czy w Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Vzdělanec nad hranicemi „provincionality”, Slezská univerzita v Opavě, Opawa 25–26 kwietnia 2013 roku, oraz uczestnictwem w seminarium, które odbyło się w cyklu konferencji „Vzdělanec na provincii / Intelektualista na prowincji”, część II: „Historyk na prowincji w czasach nowożytnych. Wielogłos z okazji 200 rocznicy śmierci Leopolda Jana Szersznika (1747–2014)”, zorganizowanym w Cieszynie 21 stycznia 2014 roku przez Wydział Filologiczno-Historyczny Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie we współpracy z Centrum pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické fakulty Ostravské univerzity. W tym samym roku wzięłam udział w konferencji: „Tvorba interdisciplinárního paradigmatu na příkladu modernizace regionu (Rakouského Slezska)”, 20 listopada 2014 roku, Ostrava-Vítkovice, oraz uczestniczyłam w Międzynarodowej Konferencji Naukowej: „Modernizace církve od zrušení Jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu” Plumlov 19–20 maja 2016 roku, także zorganizowanej przez Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Filozofické fakulty Ostravské univerzity.

Dzięki spotkaniom naukowym i współpracy z Centrum jeden z moich artykułów stanowił materiał opublikowany w związku z XVII Światowym Kongresem Historii Gospodarczej zorganizowanym w Kyoto, w Japonii w dniach 1–7 sierpnia 2015 roku, [M. Bogus-Spyra, *Teachers' unions and their role in the process of modernization (on the example of Austrian Silesia till 1918)*, [w:] *Creating an interdisciplinary paradigm using the example of modernization in a region (Austrian Silesia). Contributions for the XVIIth World Economic History Congress in Kyoto, Japan from 1 to 7 August 2015*, ISBN 978-80-7464-751-2, ss. 183–194].

Zaproszenie do udziału w opisywanym wyżej projekcie finansowanym przez GA ČR (Agencję Grantową Republiki Czeskiej) było zapewne konsekwencją prowadzonej od 2006 roku współpracy z Uniwersytetem w Ostrawie. Dzięki pomocy Wydziału Filozoficznego tego uniwersytetu ukazała się moja podoktorska książka *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, Ostrava 2006. W 2013 roku miałam również zaszczyt wygłoszenia cyklu wykładów dla studentów i pracowników Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Ostrawie (w dniach 12–14 lutego 2013 roku), które obejmowały problematykę dotyczącą oświaty ludowej na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku, opis warunków bytowych w

szkołach elementarnych w regionie, a także temat związany z inteligencją Śląska Cieszyńskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Współpraca z Uniwersytetem w Ostrawie to również odbyte staże naukowe i dydaktyczne związane z programem Erasmus (staż naukowy 11–22 lutego 2013, Filozofická fakulta Ostravské univerzity; staż dydaktyczny 24–28 kwietnia 2017 roku oraz 9 września – 22 października 2017 roku, Pedagogická fakulta, Katedra výtvarné výchovy, Ostravská univerzita).

Do zaangażowania naukowego z powyższą instytucją zaliczam ponadto współpracę z redakcją słownika biograficznego wydawanego przez Uniwersytet Ostrawski i opracowanie siedmiu haseł słownikowych, które ukazały się w: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, red. M. Myška i A. Zářický, Ostrava – Opava.

Z kolei nawiązanie współpracy z pracownikami Katedry Edukacji Artystycznej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Ostrawskiego (Pedagogická fakulta, Katedra výtvarné výchovy) zaowocowało zorganizowaniem projektu edukacyjno-artystycznego *Gdzie powstaje cisza*, prezentującego prace Milana Cieslara i Tomasa Koudeli (6 grudnia 2017 – 2 stycznia 2018), a także włączeniem do współpracy badawczo-naukowej studentki Katedry Edukacji Artystycznej (Katedra výtvarné výchovy) – Terezy Gemelovej – co pozwoliło na zamieszczenie jej artykułu w książce pod tytułem *Mateczniki plastyki, cz. 3: Wyspy interesujących technik*, (red. M. Bogus, Częstochowa 2018, ss. 285–292).

Współpraca z **Kongresem Polaków** w Republice Czeskiej rozpoczęła się od udziału w projekcie *Podpora implementace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků 2011* (nr 03422/11-SLP, dotacja uzyskana z Kancelarii Urzędu Rady Ministrów, Ministerstwa Nauki w Republice Czeskiej / Úřad vlády České republiky, 2011–2012). W ramach tego projektu współorganizowałam i prowadziłam Międzynarodową Konferencję Naukową „Język – szkoła – prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska”/ „Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego”, która odbyła się w siedzibie Kongresu w Czeskim Cieszynie 20 października 2011 roku. Pokłosiem tego spotkania była książka pod moją redakcją: *Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*, wyd. Kongres Polaków w RC, Czeski Cieszyn 2012. Kongres Polaków był także współwydawcą mojej autorskiej książki: *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe*, Kongres Polaków w RC, Akademia im. Jana Długosza, Czeski Cieszyn – Częstochowa 2013.

Z kolei w **Archiwum Państwowym w Opawie** / Zemský archiv v Opavě (gdzie wielokrotnie prowadziłam poszukiwania archiwalne) odbyłam dwa staże naukowe (w ramach międzynarodowej wymiany doktorantów i kadry akademickiej objętej programem PROM, finansowanym przez Narodową Agencję Współpracy Akademickiej, 12–25 sierpnia 2020 roku, oraz

staż od 15 lutego do 18 marca 2022 roku). Dzięki prowadzonym tam badaniom przygotowałam artykuł naukowy związany z działalnością Brunona Konczakowskiego, który ukazał się w czasopiśmie „Waffen- und Kostümkunde: Zeitschrift für Waffen- und Kleidungsgeschichte”²³.

Publikuję również w czasopiśmie naukowym „Slezský sborník”, wydawanym przez Muzeum Ziemi Śląskiej w Opawie (Slezské zemské muzeum v Opavě).

Współpraca z **Muzeum Těšínska** to przeprowadzenie 17 lutego 2013 roku wykładu *Učitelé lidových škol na Těšínsku v 19. století jako součást místní inteligence* w siedzibie placówki, publikacje w „Cieszyńskich Studiach Muzealnych / Těšínský muzejní sborník”, a także napisanie recenzji wydawniczej książki pracowników badawczych: Radim Jež, Ilona Pavelková, *Století českého školství v Jablunkově s nástinem vývoje vzdělanosti od počátku k dnešku*, wyd. Muzeum Těšínska, Český Těšín 2021.

Współpraca z **międzynarodowym zespołem naukowców** z różnych ośrodków naukowych Europy polegała ma udziale w projekcie, do którego zostałam zaproszona w 2019 roku. Badania zespołu skupiły się na pokazaniu roli nadzoru nad systemami szkolnymi, w których kontrola służyła nie tylko do śledzenia realizacji celów edukacyjnych, ale również zapewnieniu wsparcia dla edukatorów. Prowadzone badania nad nadzorem szkolnym w Europie od średniowiecza do czasów współczesnych przyczyniły się do szerszego, bardziej ambiwalentnego spojrzenia na kształtowanie się inspekcji nad współczesnymi systemami szkolnymi. W wyniku prac badawczych opracowano zagadnienia i opublikowano materiał w formie książki, w której przeanalizowano, w jaki sposób doszło do ukształtowania się inspekcji szkolnej w różnych częściach Europy i jak jej działalność odnosiła się do politycznych i edukacyjnych wyzwań kontynentu. W miejscach, w których inspekcja i nadzór wspierały poprawę materialnych warunków kształcenia, widzimy większy sukces w realizacji reform masowej edukacji i celu, jakim jest bycie użytecznym obywatelem dla dobra państwa, zarówno w szkolnictwie podstawowym, jak i zawodowym. Wspomniana wyżej koncepcja kontroli i nadzoru była rygorystycznie rozwijana w czeskich i austriackich ziemiach Monarchii Habsburgów, ale przyjęła się także w innych miejscach z dala od ustalonych ośrodków, dlatego moim zadaniem było opracowanie tematu inspektorów szkolnych na „prowincji”. Kierownikami projektu byli: profesor Tomáš Kasper, kierownik Wydziału Edukacji na Uniwersytecie Technicznym w Libercu i zastępca dyrektora Instytutu Edukacji na Uniwersytecie Karola w Pradze; profesor Martin Holý, dyrektor Instytutu Historii Akademii Nauk w Pradze, profesor Marcelo Caruso, zatrudniony w Katedrze Historii Edukacji Uniwersytetu Humboldta

²³ Eadem, *Die Sammelleidenschaft des teschener Kaufmanns Bruno Konczakowski (1881–1959)*, „Waffen- und Kostümkunde: Zeitschrift für Waffen- und Kleidungsgeschichte” 2022, Bd. 64, Heft 1, ss. 99–108.

w Berlinie i doktor Markéta Pánková, dyrektor Narodowego Muzeum Pedagogicznego im. J.A. Komeńskiego w Pradze.

W projekcie wzięło udział 24 naukowców reprezentujących różne ośrodki i instytucje badawcze, głównie z Czech (Uniwersytet Karola w Pradze, Uniwersytet w Ostrawie, Uniwersytet Jana Ewangelisty Purkiniego w Uściu nad Łabą, Instytut Historyczny Akademii Nauk w Republice Czeskiej, Archiwum Czeskiej Akademii Nauk w Pradze) i z Niemiec (Uniwersytet Friedricha Schillera w Jenie, Uniwersytet Humboldta w Berlinie, Archiwum Państwowe w Stuttgarcie, Westfalski Uniwersytet Wilhelma w Münsterze, Fundacja Uniwersytetu Hildesheim) oraz badacze z Włoch (Katolicki Uniwersytet w Mediolanie, Uniwersytet w Maceracie), z Francji (Fundacja Glénat w Grenoble, Uniwersytet Zachodniej Bretanii), z Węgier, z Bośni i Hercegowiny (Uniwersytet w Sarajewie), ze Szwajcarii (Uniwersytet w Zurychu), Austrii (Uniwersytet Karola i Franciszka w Grazu). Dołączyłam do tej grupy badaczy jako jedyna reprezentantka Polski. Efektem prowadzonych badań jest publikacja *From School Inspectors to School Inspection. Supervision of Schools in Europe from the Middle Ages to Modern Times*, która ukazała się w 2022 roku w renomowanym wydawnictwie Julius Klinkhardt, która to oficyna wydała wiele pozycji dotyczących historii oświaty.

Oprócz współpracy zagranicznej uczestniczę również w projektach realizowanych przez instytucje naukowe i badawcze w Polsce. Członkostwo w projekcie NPRH nr 11H 12 0532 81: „*Bibliotheca Tessinensis. Kontynuacja procesu wydawania drukiem kluczowych źródeł historycznych odnoszących się do Śląska Cieszyńskiego*”, którego finansowanie otrzymała **Książnica Cieszyńska** w latach 2012–2016, pozwoliło mi opracować i wydać dwutomowy „*Dziennik*” *Andrzeja Cinciały z lat 1846–1853*. Obecnie jestem członkiem zespołu realizującego kolejny grant w tej placówce: *Walka, rywalizacja, koegzystencja. Źródła do dziejów wyznaniowych Śląska Cieszyńskiego (od XVI do połowy XIX wieku). Kontynuacja procesu edycji źródeł historycznych w ramach transgranicznej serii wydawniczej “Bibliotheca Tessinensis”*, także finansowany z NPRH w latach 2022–2027 (nr 0402/NPRH9/H11/88/2021).

Współpracę na polu badań pedagogicznych nad znaczeniem aktywności artystycznej w rozwoju dzieci i młodzieży od wielu lat podtrzymuję z naukowcami z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, filii w Kaliszu, zwłaszcza z dr hab. Anitą Stefańską, prof. UMK, gdzie wspólnie organizujemy konferencje i warsztaty poświęcone arteterapii.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Osiągnięcia dydaktyczne

Ponieważ przez ponad dwie dekady byłam zatrudniona jako pracownik badawczo-dydaktyczny w Instytucie Sztuki, a od trzech lat w Katedrze Badań nad Edukacją UJD, doświadczenia dydaktyczne dotyczą głównie tych przestrzeni, jednak starałam się je samodzielnie poszerzać także na inne obszary. Moje kompetencje dydaktyczne to połączenie wiedzy na temat istoty, zasad, metod i form realizacji procesu kształcenia ze stwarzaniem warunków do samodzielnego zdobywania wiedzy. Zajęcia teoretyczne prowadzone na Wydziale Nauk Społecznych, Wydziale Sztuki i Wydziale Humanistycznym, wspierane warsztatami praktycznymi i nowoczesnym podejściem do procesu kształcenia, zaowocowały przyznaniem mi Medalu Komisji Edukacji Narodowej. Pracuję metodami aktywizującymi i motywującymi, w tym metodą warsztatową, metodą projektów, włączam nowoczesne technologie. W celu podnoszenia kompetencji dydaktycznych ukończyłam kurs tutoringu akademickiego, zdobywam również certyfikaty, które pomagają mi doskonalić pracę akademicką (certyfikat Fundacji Instytutu Rozwoju Regionalnego „Zwiększanie dostępności uczelni wyższych dla osób niepełnosprawnych”, certyfikat Akademii PARP „Treści szkolenia w formule on-line”, certyfikat edukatora arteterapii Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich „Kajros”, certyfikat po udziale w warsztatach historii mówionej, Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” i inne).

Podstawowymi kompetencjami dydaktycznymi są, według mnie, także pasja i zaangażowanie (nie tylko dobieranie strategii i środków kształcenia) – a te pokazuję w kolejnych projektach badawczo-dydaktycznych, do których zapraszam studentów i absolwentów. Moje kompetencje dydaktyczne potwierdzam wieloletnią pracą na uczelni wyższej, gdzie oprócz prowadzenia zajęć teoretycznych angażuję studentów do działań w ramach wolontariatu. Pozaakademickie działania warsztatowe z dziećmi i młodzieżą stanowią obszar badawczy, który towarzyszy mi w pracy naukowej, począwszy od otrzymania magisterium, ponieważ uważam, że praktyka działań, zwłaszcza pedagogicznych, jest równie ważna, jak teoria. Motywuję do pracy badawczej, zgodnie z profilem ogólnoakademickim zachęcam studentów i absolwentów do uczestnictwa w konferencjach dydaktycznych i naukowych (które także organizuję), służę pomocą w publikowaniu artykułów naukowych (współpublikacje), opracowuję pomoce dydaktyczne i publikacje metodyczne. Jestem również zapraszana do prowadzenia wykładów i warsztatów w innych ośrodkach akademickich. W ocenach studentów otrzymuję najwyższe noty, a moja praca akademicka od wielu lat otrzymuje oceny wyróżniające. Za swoją pracę naukowo-dydaktyczną kilkunastokrotnie otrzymałam Nagrodę JM Rektora UJD.

Promotorstwo

Za duży sukces dydaktyczny poczytuję sobie powołanie mnie jako promotora pomocniczego w dwóch przewodach doktorskich, które zostały otwarte w Instytucie Historii UJD:

najpierw w przewodzie mgr. Jana Kaczmarzyka „Szkolnictwo zawodowe w Częstochowskiej Hucie Stali w latach 1944–1989” – powołanie 13 grudnia 2017 roku, a następnie w przewodzie doktorskim mgr. Mateusza Pawlaka „Okupacja niemiecka na ziemiach polskich w polskiej edukacji historycznej (1944–2017)” – powołanie 17 stycznia 2018 roku, który to przewód zakończył się sukcesem i obroną w dniu 21 kwietnia 2022 roku. Promotorem była dr hab. Beata Urbanowicz, prof. UJD, a recenzentkami prof. dr hab. Barbara Kubis oraz dr hab. Grażyna Pańko, prof. UW. Byłam również promotorką trzech prac magisterskich (w UJD prace magisterskie prowadzone są przez samodzielnych pracowników naukowych, dlatego na moje promotorstwo zgodę musiała wyrazić Rada Wydziału Sztuki) oraz recenzentką kilku prac magisterskich i licencjackich. Poza tym recenzowałam autorski program zajęć artystycznych „Plastyczna interpretacja świata” przygotowany dla klas liceum ogólnokształcącego o profilu humanistycznym, opracowany przez mgr Martę Wawrońską-Koch, oraz autorski program zajęć artystycznych przeznaczony dla szkoły specjalnej, opracowany przez mgr Beatę Brodowicz-Szymanek. Ponadto rezultatem mojej opieki naukowo-dydaktycznej nad pracami studentów było otrzymanie przez Adriannę Zawadzką, studentkę kierunku „edukacji w zakresie sztuk plastycznych” w 2017 roku stypendium MNiSzW. Oprócz zajęć przeznaczonych dla studentów I i II stopnia w roku akademickim 2019/2020 powierzono mi prowadzenie dydaktyki szkoły wyższej w Szkole Doktorskiej (Wydział Sztuki).

Działalność w ramach wolontariatu

Oprócz etatowej pracy na uczelni wykazuję się aktywnością przynoszącą znaczną korzyść państwu i obywatelom, m.in. ponad 25-letnią działalnością charytatywną na rzecz dzieci i młodzieży, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, która zaowocowała przeprowadzeniem ponad 150 warsztatów edukacyjno-artystycznych.

Aktywność dydaktyczna określa nie tylko moją pracę na zajęciach wynikających z programu i toku studiów, ale także indywidualne zaangażowanie w pracy ze studentami w ramach dobrowolnych warsztatów twórczych, w których zajmujemy się dziećmi zdrowymi, ale także tymi z niepełnosprawnością intelektualną i fizyczną (zajęcia integracyjne dla uczestników w wieku od 3 do 17 lat). W ten sposób przygotowuję swoich studentów do pracy w różnych instytucjach oświatowych, gdyż praca nauczyciela akademickiego daje ogromne możliwości inkubowania potrzeby pozostawienia choćby symbolicznego śladu trwania w kulturze społeczności. Dlatego, prowadząc wykłady, konwersatoria i ćwiczenia, starałam się nie ograniczać wyłącznie do uczelnianych zajęć dydaktycznych, ale włączać studentów do pracy badawczej oraz pracy charytatywnej na rzecz lokalnego środowiska. Rezultatem wspólnych prac dydaktyczno-badawczych jest opracowanie modelu pracy warsztatowej (jestem autorką, a

zarazem organizatorką i współprowadzącą ponad 100 programów warsztatów edukacyjnych). Dzięki takim działaniom, wspólnie z lokalnymi edukatorami i wybranymi studentami, chętnymi do pracy wolontariackiej, przeprowadziliśmy ponad 150 warsztatów edukacyjnych i arteterapeutycznych, które objęły uczestników zajęć instytucji kulturalnych (Miejskiej Galerii Sztuki, Miejskiego Domu Kultury), placówek pomocy społecznej, placówek oświatowych i wychowawczych (Domów Dziecka, Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 w Częstochowie, Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej „Pegaz”, Autorskiego Liceum Artystycznego, szkół publicznych, itp.).

Oprócz powyższej działalności, popularyzującej edukację artystyczną, jestem tzw. superwizorem Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich „Kajros” dla osób ubiegających się o Certyfikat Edukatora Arteterapii (kadencja 2021–2026). Mocno zaangażowałam się również w pomoc uchodźcom, m.in. organizując i prowadząc cykliczne, cosobotnie zajęcia dla ukraińskich dzieci i ich opiekunów (od 19 marca do 4 lipca 2022 roku).

Publikacje metodyczne (poradniki)

Wiedza i doświadczenie pozyskane podczas prowadzenia (od 1997 roku) warsztatów artystycznych wielokrotnie zostały zaprezentowane podczas konferencji i w publikacjach naukowych (także pisanych wraz ze studentami), ale przede wszystkim w trzech książkach, których jestem współautorką i redaktorką, a które stały się pomocą dydaktyczną dla nauczycieli, animatorów i edukatorów przedmiotów artystycznych:

- *Nasze kunsztowanie w warsztatach artystycznych, projektach twórczych, akcjach plastycznych i podróżowaniu wyobraźni*, red. M. Bogus, Częstochowa 2016.
- *Mateczniki plastyki – wyspy interesujących technik*, red. M. Bogus, Częstochowa 2018.
- *Sklejarczyk kolaż*, red. M. Bogus-Spyra, Częstochowa 2019.

Z powyższych publikacji korzystają nauczyciele akademicy zajmujący się edukacją artystyczną w innych uczelniach w Polsce i w Czechach. Obecnie znajdują się w tzw. wolnym dostępie.

Działalność organizacyjna – pełnione funkcje

Moja działalność organizacyjna wiąże się z pełnieniem określonych funkcji na uczelni: w roku akademickim 2007/2008 byłam sekretarzem Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej Wydziału Wychowania Artystycznego AJD w Częstochowie, w latach 2008–2019 byłam opiekunem praktyk studentów edukacji artystycznej w zakresie sztuk plastycznych, w roku akademickim 2008/2009 pełniłam funkcję opiekuna Autorskiego Liceum Artystycznego, które pozostawało pod opieką naukową AJD, w roku akademickim 2012/2013 powołano mnie na członka

zespołu ds. jakości kształcenia Wydziału Sztuki AJD, jednocześnie byłam członkiem zespołu, który przygotował wniosek kierunku studiów I stopnia: „Fotografia i kreacja przekazu wizualnego” oraz „Arteterapia”, a w latach 2016–2022 członkiem Rady Wydziału Sztuki, członkiem Rady Instytutu Plastyki, członkiem Komitetu Redakcyjnego Wydawnictwa im. Stanisława Podobnińskiego, członkiem Rady Bibliotecznej i przewodniczącą Wydziałowej Komisji Wydawniczej. Od 1 września 2016 roku do 31 sierpnia 2020 roku pełniłam funkcję kierownika Zespołu Wychowania przez Sztukę. W marcu 2022 roku zostałam koordynatorem grupy „zajęcia arteterapeutyczne” Uniwersyteckiego Centrum Wolontariatu UJD.

Organizacja konferencji

Do działalności organizacyjnej należy również współorganizowanie i organizowanie konferencji naukowych, zarówno tych związanych z pedagogiką, jak i historią. W 2007 roku byłam przewodniczącą komitetu organizacyjnego konferencji naukowo-metodycznej „Tu nie ma kątów. Warsztaty artystyczne dla dzieci” – Częstochowa, 7 lipca 2007 roku, współorganizatorem Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Studenckich Kół Naukowych i Młodych Naukowców „Wielowymiarowość i perspektywy nauki za progiem XXI wieku”, Częstochowa, 6–7 maja 2010 roku, przewodniczącą komitetu organizacyjnego i członkiem Rady Naukowej Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Jazyk – škola – prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska” / „Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego”, Kongres Polaków w Republice Czeskiej oraz AJD w Częstochowie – Czeski Cieszyn, 20 października 2011 roku. Byłam również pomysłodawcą i organizatorem trzyczęściowego seminarium „Warsztaty artystyczne jako metoda prowadzenia dialogu twórczego” (11 czerwca, 6 listopada oraz 18 grudnia 2014 roku, Instytut Sztuk Pięknych AJD). W 2016 roku współorganizowałam – a jednocześnie byłam członkiem Komitetu Naukowego – Międzynarodową Interdyscyplinarną Konferencję Naukową „Artysta na prowincji” (Lubliniec, 14–15 października 2016 roku) organizowaną przez UJD wraz z Uniwersytetem w Ostrawie. Tożsame funkcje pełniłam podczas Międzynarodowego Seminarium Naukowego „Duchowny na prowincji”, które odbyło się 18 grudnia 2018 roku w Częstochowie.

Udział w konferencjach i popularyzowanie nauki

Upowszechniając naukę poprzez czynne uczestnictwo w ponad 40 konferencjach naukowych (zagranicznych i ogólnopolskich), nie zapominam o innej formie popularyzacji wyników swoich badań, a mianowicie wykładach o otwartym charakterze, które wygłaszam w różnych miejscach i środowiskach: w muzeach (np. Muzeum Těšínska, 14 lutego 2013 roku,

Český Těšín), stowarzyszeniach (np. w Polskim Towarzystwie Pedagogicznym w Cieszynie, 8 marca 2016 roku), bibliotekach (np. wykład w ramach cyklu: „Akademia w bibliotece”, 1 marca 2017 roku), na Uniwersytecie III wieku (14 marca 2019 roku; oraz inauguracyjny – 14 października 2021 roku), czy podczas Śląskiego Festiwalu Nauki (14 stycznia 2019 roku; 26 stycznia 2020). Jestem zapraszana także na wykłady dla nauczycieli (RODN „WOM” 28 listopada 2016 roku; SOSW im. ks. Jana Twardowskiego, Radomsko 23 marca 2017 roku; Specjalistyczne Centrum Wspierające Edukację Włączającą, 17 marca 2022 roku) oraz do prowadzenia warsztatów podczas Letniej Szkoły Arteterapii w Kaliszu (26–27 czerwca 2021 roku; 25–26 czerwca 2022 roku). W czasie pandemii poprowadziłam 31 marca 2022 roku warsztaty online „Arteterapia wspiera”, zorganizowane przez Pracownię Artystyczną Arteja, przeznaczone dla nauczycieli i terapeutów.

W 2016 roku byłam organizatorem Ogólnopolskiego Konkursu Plastycznego „Moja plastyka – moja technika”, będąc także przewodniczącą jury i kuratorem wystawy pokonkursowej (październik–grudzień 2016 roku). Przewodniczącą jury zostałam ponadto przy rozstrzygnięciu Ogólnopolskiego Konkursu Plastycznego „Choinka” (16 grudnia 2019 roku).

W 2017 roku miałam przyjemność być współorganizatorem projektu edukacyjno-artystycznego, a następnie kuratorem wystawy „Gdzie powstaje cisza” Milana Cieslara i Tomasa Koudeli (6 grudnia 2017 – 2 stycznia 2018 roku, Galeria 113, Instytut Plastyki UJD).

Od dwóch lat pracuję jako tutor akademicki, wzięłam także udział w spotkaniu wspierającym nauczycieli regionu w ramach powołanej na UJD Strefie Empatii (13 czerwca 2022 roku).

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1–6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Moja kariera zawodowa mocno podporządkowana była miejscom i środowiskom naukowym, w których pracowałam jako asystent, adiunkt, a następnie profesor uczelni, i chociaż nie były one bezpośrednio powiązane z dyscypliną historii, to prowadząc własne badania naukowe, nieodmiennie poruszałam się w obszarze problematyki historycznej.

Projekty badawcze

Do Narodowego Centrum Nauki wnioskowałam kilkakrotnie, składając projekty w panelu historycznym. Finansowanie otrzymałam dla dwóch przedsięwzięć badawczych:
– Pierwszy, gdzie byłam wnioskodawcą i kierownikiem indywidualnego projektu badawczego, otrzymałam ze środków na naukę Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2010–2013 (nr

N N 106 224238: „Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego na tle inteligencji lokalnej w XIX wieku i na początku XX wieku”).

– Kolejny raz kierownikiem, tym razem grantu zespołowego, zostałam w 2014 roku, składając wniosek w konkursie OPUS 6 (UMO-2013/11/B/HS3/04478: „Nauczyciele oraz ich stowarzyszenia na tle dyskursu społecznego w modernizującej się Europie (na przykładzie Śląska Austriackiego)”, który realizowany był w latach 2014–2019.

Poza powyższymi grantami byłam członkiem następujących zespołów:

- wykonawców projektu badawczego nr 11H 12 0532 81: „*Bibliotheca Tessinensis*. Kontynuacja procesu wydawania drukiem kluczowych źródeł historycznych odnoszących się do Śląska Cieszyńskiego poprzez publikację 6., 7. i 8. (cz 1–2.) tomu źródłowej serii wydawniczej Książnicy Cieszyńskiej”. Projekt został zakwalifikowany do finansowania w 2012 roku w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki – moduł 1.1. Kierownik projektu: dr hab. Janusz Spyra. Umowa nr 0013/NPRH2/H11/81/2012 z 21 grudnia 2012 roku. W ramach grantu samodzielnie zrealizowałam opracowanie i wydanie dwóch tomów *Dzienników Andrzeja Cinciaily*;
- grantu nr GA ČR 13-28086S „Historický proces modernizace (na příkladu Rakouského Slezska)”, lata trwania grantu: 2013–2019, przyznany przez Grantová agentura České republiky, kierownik: Aleš Zářický, Ph.D. Ostravská univerzita v Ostravě;
- projektu nr 03422/11-SLP „Podpora implementace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků”, 2011. Finansowanie: Úřad vlády České republiky;
- zespołu badawczego: *Monografia Cieszyna*, t. 1–3, finansowanie: Urząd Miasta Cieszyna, 2007–2010.

Obecnie jestem członkiem zespołu, który został zakwalifikowany do finansowania w 2022 roku, w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Walka, rywalizacja, koegzystencja. Źródła do dziejów wyznaniowych Śląska Cieszyńskiego (od XVI do połowy XIX wieku). Kontynuacja procesu edycji źródeł historycznych w ramach transgranicznej serii wydawniczej *Bibliotheca Tessinensis* – który będzie trwał do 2027 roku (nr 0402/NPRH9/H11/88/2021).

Poza kierowaniem i udziałem w zespołach zajmujących się badaniami historycznymi, jako osoba zatrudniona w Instytucie Plastyki kierowałam dwoma projektami zespołowymi i dwoma indywidualnymi finansowanymi z tzw. badań statutowych:

- „Warsztaty artystyczne jako metoda prowadzenia dialogu twórczego w dziecięcych grupach integracyjnych” (2014/2015);
- „Warsztaty artystyczne jako metoda prowadzenia dialogu twórczego w dziecięcych grupach integracyjnych, kontynuacja badań” (badania statutowe 2015/2016);

- „Techniki plastyczne a możliwości kreacji twórczej na I, II i III etapie kształcenia” (2016/2017);
- „Arteterapia w edukacji i komunikacji społecznej – badania typu *action research* w oparciu o sztukę regionu. (2018/2019).

Odnaczenia i nagrody

W 2018 roku otrzymałam Medal Komisji Edukacji Narodowej, który nadawany jest „za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania, w szczególności w zakresie działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej, twórczości dla dzieci i młodzieży oraz kształcenia i doskonalenia nauczycieli”.

We sierpniu 2022 roku otrzymałam Brązowy Krzyż Zasługi, nadawany osobom, które spełniają czyny przekraczające zakres ich zwykłych obowiązków i przynoszą znaczną korzyść państwu lub obywatelom, ofiarną działalnością publiczną, ofiarnym niesieniem pomocy oraz działalnością charytatywną.

Za szczególne osiągnięcia w pracy dwunastokrotnie zostałam uhonorowana Nagrodą Rektora, najpierw Wyższej Szkoły Pedagogicznej, następnie Akademii, a teraz Uniwersytetu im. Jana Długosza w Częstochowie (czterokrotnie była to nagroda I stopnia, czterokrotnie II stopnia i czterokrotnie stopnia III).

Publikacje naukowe

Do 2022 roku opublikowałam sześć monografii, w tym jedna to książka podoktorska, a dwie to pozycje współautorskie. Byłam redaktorem czterech monografii oraz recenzentem wydawniczym jednej monografii i dwóch artykułów naukowych.

W monografiach naukowych po obronie doktoratu w 2005 roku opublikowałam ponad 30 rozdziałów (14 przypisałam dyscyplinie historii, 20 zaś dedykowałam pedagogice). Z kolei po 2005 roku w czasopismach naukowych opublikowałam 26 artykułów historycznych, a jeden (za 100 pkt.) będzie wydrukowany pod koniec 2022 roku.

Publikuję w czasopismach, które znajdują się w obecnym wykazie czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, np. w wysoko punktowanych: „Acta Poloniae Historica”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (100 pkt.), a także „Waffen- und Kostümkunde: Zeitschrift für Waffen- und Kleidungsgeschichte”, „Slezsky sbornik. Acta Silesiaca”, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy” (po 20 pkt.), ale też w tych, które poprzednio znajdowały się na liście B, np. „Wieki Stare i Nowe”, „Studia Neofilologiczne”, czy liście ERIH: „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, „Historická demografie”. Artykuły i publikuję także

w tych czasopismach, które nie mają przypisanych punktów, ale niezmiennie cenione są w środowisku historyków: „Czasy Nowożytne”, „Ziemia Śląska”. Jestem również autorką ośmiu haseł słownikowych.

Konferencje

Po otrzymaniu stopnia doktora brałam czynny udział w 27 konferencjach międzynarodowych (6 razy występowałam na sesjach plenarnych) i 11 ogólnopolskich (jedno wystąpienie na sesji plenarnej). Byłam również organizatorką kilku konferencji: trzech międzynarodowych i pięciu krajowych. Sześciokrotnie zasiadałam w Radach Naukowych konferencji.

Przewód habilitacyjny w 2013 roku

Oprócz wymiernych sukcesów naukowych, organizacyjnych i dydaktycznych muszę odnotować niepowodzenie związane z próbą habilitacji w 2013 roku. Przewód habilitacyjny otworzyłam w dyscyplinie pedagogika na Wydział Pedagogiki UMK w Toruniu. Recenzentami mojego dorobku byli: prof. dr hab. Władysława Szulakiewicz, prof. dr hab. Karol Poznański, prof. dr hab. Eleonora Sapia-Drewniak oraz prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak. Recenzenci podkreślili, że moje dokonania w niedostatecznym stopniu omawiają problemy pedagogiczne, a skupiają się bardziej na aspektach historycznych. Po tych uwagach moja działalność została jeszcze mocniej podporządkowana badaniom i pracom historycznym oraz współpracy na rzecz Polskiego Towarzystwa Historycznego oddział w Cieszynie (jestem członkiem Rady Naukowej czasopisma „Pamiętnik Cieszyński”).

